

MÉG EGYSZER
A VOLT
FELSŐ-MAGYARORSZÁGRÓL

VÁLASZUL IVÁNYI BÉLA
„FELSŐ-MAGYARORSZÁGRÓL“
CÍMŰ FÜZETÉRE.

ÍRTA
SKULTÉTY JÓZSEF.

TURCIANSKY SV. MARTIN,
1931.

KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG, TURÓC-SZENT-MÁRTON.

I.

Szomszédi viszonyunk Magyarországgal még nem változik,, nem javul láthatólag, de azért ott már nagyon érezhető az új szellem. Olyan szellem, melynek hatása ránk nézve, mint szomszédokra, csak örvendetes lehet.

Az én tárgyilagos, komoly felszólalásomra¹ ugyan különös a felelet², a szomszédi viszony fontosságánál fogva én azonban hibának tartanám nem folytatni részünkről a komoly magyarázatot.

Különös, különös a felelet. Ahol én állítva szólok, arra következetesen és kiáltva mondják „nem,“ „nem!“ s ahol az én szavam indokolt tagadás, ott annak cáfolása nélkül kiáltják „de igen, igen!“ Általában, amit én jól megnézve fehérnek nyilvánítottam, Iványi Béla úr azt feketének deklarálja, ami nálam fekete, nála következetesen fehér. Hunfalvy Pálnak, a magyar tudomány különösen tisztelt mesterének megállapítását, azért, mert mint bizonyítékra én hivatkozom reá, Iványi „egészen naiv megjegyzés“-nek mondja. Scotus Viator „kalandor“ (4. lap), én „a cseriek zsoldjában,“ „cseh pénzért“ írok. Iratomat feleletének mindjárt címlapján „pamflett“-nek nevezi... Persze, aki haragszik, nem jól védi ügyét. Iratom következtetései közt foglalt állításomat, hogy a magyarok ügye velünk szemben nem védelmezhető, megerősíti Iványi Béla feleletének minden mondata, minden szava.

Amennyiben „Pro Hungária Superiore. Felsőmagyarországért“ című munkájában (1919) Iványi Béla főleg Volf Györgynek 1897-iki tanulmányára („Az egyházi szláv nyelv hazája és a magyar honfoglalás“) támaszkodva magyarázta, hogy „a tótok nem az a nép, mely Cyrill, Method és Szvatopluk idejében élt a Duna, Morva és Garam közötti területen,“ nekem felszólalásomban³ Iványinak ilyen tanítását cáfolni annál könnyebb volt, mert Volffal szemben hivatkozhattam magyar munkákra is, budapesti szlavisták (Asbóth, Melich) tanulmányaira. Idézetekkel bőven kimutattam e kérdésben

¹ A volt Felső-Magyarországról. Válaszul dr. Iványi Béla „Pro Hungária Superiore. Felsőmagyarországért“ című könyvére írta Skultéty József. Turóc-Szent-Márton, 1929. 39. 1.

² Felső-Magyarországról. (Skultéty József: A volt Felső-Magyarországról című pamfletjére.) Írta Iványi Béla, a jogtörténet tanára a kolozsvár-szegedi egyetemen. Szeged, 1930. 21. 1.

³ A volt Felső-Magyarországról, 6—13 1.

a tudomány mai álláspontját. De azután úgyszólván bántott, hogy nem szakközönség számára készült, politikai iratban talán túlsok az ilyen szakmagyarázat, a szlavisztika elsőrangú tekintélyeinek tanulmányaiból, vett idézet. Mondom, engem már az bántott. És íványi Béla? Ő, mintha megbotránkozott volna azon, hogy én úgyszólván elhallgatom(?) azt, ami az ő előadásának velejét képezi, — íványi Béla így kezdi én ellenem:

„Míg én egy közel 100 oldalas füzetben vármegyéről-vármegyére menve bizonyítom, hogy az egykori *szláv* és a későbbi *tót* nyelvréteg között mindenütt ott van Felső-Magyarországon a magyar és német rétegeződés, amíg én kimutatni igyekszem, hogy az egykori *marahán-szláv* nem egyenlő a mai *tóttal*, addig a szerző (Skultéty) *mindezekről egyetlen betűt* komoly, megbízható valódi és helytálló adatokkal meg nem cáfolva,“ a legújabb idők politikai mozgalmából ráncigál elő néhány való vagy vélt sérelmet... s ezeket a legfejlettebb újságírói technikával nagyítja, színezi, felfújja, ferdíti és az igazságtól messze eltávolodva, Scotus Viatori beállításokban ismerteti.“ S ehhez, erősen színelve a megbotránkozást, íványi úr még hozzáteszi: „Mire való ilyen fontos ügyet bőséges tudományos apparátussal való alátámasztás helyett komolytalan személyeskedéssel, rosszul palástolt tehetetlen dühvel, mosolyt fakasztó isteni álnaivitással, rossz viccekkel, az igazság tudatos elferdítésével, sőt *szemenszedett hazugságokkal* megoldani, vagy előbbre vinni akarni?“

Részünkről bizony nagy ügyetlenség volna ez ügyben személyeskedést, vagy még hazugságot is vegyíteni beszédünkbe. Most is én nyugodtan és rövideden reflektálok a haragos beszédre.

Iványi úr vármegyéről vármegyére menve igyekezett bizonyítani, „hogy az egykori *szláv* és a későbbi *tót* nyelvréteg között mindenütt ott van Felső-Magyarországon a magyar és német rétegeződés“, azaz kimutatta, hogy „az egykori *marahán-szláv* nem egyenlő a mai *tóttal*“, én pedig „egyetlen betűt meg nem cáfolva“ a legújabb idők politikai mozgalmából ráncigáltam elő „néhány való vagy vélt sérelmet.“ Hát, az igazság az, amint nyomtatott felszólalásom példányai bizonyítani fogják, hogy íványi úr célzatos, tudománytalan állítását a *marahán szlávok* és *mai tótokról* a nyelv- és történettudomány legújabb megállapításainak bő idézésével cáfoltam meg. S módomban volt a nem magyar szakemberek tanítását megvilágítani magyar szakmunkákból vett idézetekkel is.⁵ Cáfolva íványi Bélát nem volt szükséges „vármegyéről-vármegyére“ mennem, az ő 15 megyéje közül elegendőnek tartottam egyet venni például s ezen mutatni ki tanítása helytelenségét. S ez Zólyom volt. íványi úr erről is úgy beszélt, mint „lakatlan területről“

⁴ A ritkított betű az Iványi szövege szerint van.

⁵ A volt Felső Magyarországról, 5—10. 1. — Hóman Bálint „Magyar Történet“ című most kezdődő művében is olvasható az állapotokról a Közép-Duna mellékén a 9. században: „A Duna balpartján... a nyitrai szlovének vagy tótok laktak.“ (I, 76.)

(a 13. századig), a tótokat meg itt is még azután is, a 13. századon innen, csak a magyarok és németek háttérben akarta ismerni. A telepítők és telepítettek az ő tanítása szerint itt is a magyarok voltak. A hegy- és vízrajzi nomenklatura azonban, amint kimutattam, az egész megyében tót, és lehetséges volna ez, ha a tótok csak a magyarok után kerültek volna ide s akkor is nem egyszerre, nem is nagyobb tömegekben, csak — mint Iványi következetesen mondja — szivároghva, „beszivároghva“? A magyarságnak a megye területén sehol semmi nyoma. A megye legnagyobb, legnevezetesebb városa Besztercebánya, s neve a Bisztrica, Korpona városáé (tótul Krupina) meg a Krupinica-pataktól származik (úgy, mint a szomszéd Selmecé (tótul Stiaavnica) a Stiaavnica-pataktól.⁶ A Tótságon számos községnév keletkezett a fák neveiből, és ilyen Zólyom megye jelentékeny városáé, Breznóbányáé is — Brezno, a *breza-* nyírfától. A falvak nevei közt említettem *Hájniky*, *Ribáry* és *Kovácsi* egymás mellett fekvő községet. Mindhárom név történeti okmányok tekinthető: az első királyi *erdőőrök*(hájník, hájnici — *custodes silvarum*), a második *halászsok* (rybár, rybári), a harmadik *koyácsok* telepítéséből való. Hogy világosabbá tegyem Iványi úr célzatosságát, hivatkoztam a Pallas-lexikonra, abban az értelemben, hogy Zólyom megye nevezetesebb hegy- és vízrajzi nevei ott is helyesen vannak felsorolva. De megjártam! Valamint már előbb Hunfalvy Pál komoly megállapítását, azért, hogy én hivatkoztam rá, „naiv ötletnek“ bélyegezte, Iványi itt is nekiment az általam idézett munkának. Felőlem meg mintha kinyilatkoztatta volna, *milyen* forrásokból meríték én, mi által megbántotta a közlés íróját a Pallasban, Thirring Gusztávot, ki 1897-ben⁷ a budapesti egyetemen már a demográfia képesített magántanára volt.

Iványi Béla, nem tartván szem előtt, hogy mindkét munkája, úgy az 1919-iki mint a mostani, a világháború eredményével foglalkozik, folyton a források, a levéltárak használásának szükségét emlegeti; én, ellenben, nem hangsúlyozhatom eléggé, hogy e kérdésben a régi eseményeknek nem lehet jelentősége. A világháború győzteseinek elég volt körülnézni a 19. században. De még ha következtethető is volna itt valami a 9—13. század történetéből, Iványi „magyarázatai“ azt nem világíthatják meg. Már a 90-es években (a múlt században) hivatott szakemberek megírták Budapesten, hogy a magyarországi „okmánytárak (például Fejér Codex diplomaticus-a) csekély kivétellel — épen nem, vagy csak igen óva-

⁶ Iványinak Nagyszombat is (Pro Hungária Superiore. Felső-Magyarországiért, 45. 1.) magyar és német telepítésből keletkezett; de Nagyszombat tót neve Trnava, a mellette folyó Trnava-patak meg bizonyítja, hogy ez a város első, eredeti neve. Azaz, alapítói tótok voltak, mert a kitől a név származik, az volt a község alapítója. (Trnava-nevű folyó-juk és több községük van a cseheknek is. Dél-Szláviában folyó egy, község hat — Trnava.)

⁷ A Pallas-lexikon illető kötetét ugyanis 1897-ben adtak ki.

tosan használhatók.“⁸ Az oklevelek többnyire nem eredeti alakjukban maradtak fen, az átírók pedig „gyakran már kétszáz év múlva sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket.“⁹ Az átíratokban „a felismerhetetlenségig eltorzított helynevek“ vannak. Igen, igen, óvatosság nemcsak az okmánytáraknál, hanem maguknál az okmányoknál is. Csánki Dezső¹¹, hisszük, jól olvasta az okmányokat, és az ő nagy munkájában is milyen nevekkal találkozunk!¹² Csak természetes, hogy ehhez hasonló jelentékeny része azoknak a helyneveknek is, melyeket Iványi, velem polemizálva, az okmányokból mutatványul kiírt s melyekkel „bizonyítja“, hogy a volt Felső-Magyarországon „az egykori szláv és a későbbi tót nyelvértelem között mindenütt ott van a magyar és német rétegződés“. Azonkívül az ő helyzete veszélyes azért is, mert, felsőmagyarországi helyneveket magyarázván, nem ért szlávul.¹³ Az Iványi úr perlekedése és ilyen felsülése csak azt bizonyítja, hogy

⁸ Szamota István: A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele. Bpest, 1895. (A Magyar tud. akadémia I. osztályában felolvasott munka.)

⁹ U. o., I. 1.

¹⁰ Fejérfalva László: Kálmán király oklevelei. Bpest, 1892, 52. 1.

¹¹ Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.

¹² Például a gömörmezei mai Hosszúszót Csánki (I, 136) így találta az oklevelekben: 1425. évben Hozywcow, 1427 Wziuzow, 1435 Hozywawow. Lehetett ez Hosszúszó? Én kétlem. Kétlem, hogy *Stimik-Csetnek* (a szláv *st-ből* magyar *cs*, mint *stvtok-csütörtök*, *Strba-Csorba*, *stlika-csuka*), *Roznava-Rozsnyó* (a Morva folyón túl szintén *Roznov*), *Kraszna-Horka*, *Pelsőc* vidékén, csupa tót eredetű község csoportjában, magyar nevű lehetett volna.

¹³ Leckéztetve Skultétyt, aki Hunfalvy Pál „egészen naiv“ ítéletére mert hivatkozni (hogy tudniillik a szepesi oklevelekben a magyar helyneveket a királyi jegyzők fordítás útján produkálták), Iványi úr (9. 1.) kérde, vajjon az 1353-iki okmányban tótból fordították-e a honti „Zehebléb azaz Szebelléb“ határából idézett helyneveket? Vajjon 1425-ben a nyitrai káptalan a „Cheterthekhel... Tolmach“ helységekben a jobbágyok neveit szintén tótból fordította magyarra? Vagy 1381 és 1423-ban a „Keuesfalva alias Wydastelke“ Turócbán miféle tót helynévnek a fordítása? Liptó megyében meg 1295-ben Zelnice fölött Remete-hegyet és jávorfát (*jaurfá*) találunk. Engem leckéztet, de én sajnálom Iványi Bélát. A Szebelléb vagy Zehebléb község Hont megyében a tót Szebechleby (Csehországban két Szobjechleby van), határában meg Iványi idéz ilyen nevet is: Beelpatag. Hogy *patak* szláv szó a magyarban, régen tudható Miklosichnak a bécsi akadémia kiadásában megjelent munkájából. (Die slavischen Elemente im Magyarischen, 1871; második kiadása 1884.) Az összetett szó (Beelpatag) első fele is szláv melléknév.; fehér. A pozsonyi Cheterthekhel, mint megnézhetni Miklosichnál, a tót Stvtok-ból van. De tótból való átvétel Tolmács is. „Terra Vid“ meg oly gyakran fordul elő az okiratokban a tót vidékek helynevei közt, hogy Wydastelke csakis ebből lehet. (Van közmondásunk is: „Na starého Vida, co nebude níkdá.“) Liptóban Zelnice község ma is megvan mint Szjelnica; a fordított Remete-hegy eredeti tót neve Mnich — megmutatják, így nevezve, Rózsahegyen felül a vasútról is. A *jaurfá* = jávorfa, mint megnézhető a szótárakban, szintén a szláv *jávor*. (Nyitra megye déli községeiben, mint Csütörtök-

aki nem ért szláv nyelvet, az a Kárpátok alatt s a Tisza és Duna vidékein helyneveket nem magyarázhat. Asbóth Oszkár jól mondotta: „Szláv szótól hangos a határ!”¹⁴

Világosságot deríteni itt a történeti viszonyokra lehetséges bizony levéltárak nélkül is. Így ahhoz, amit tavaly futólag említettem, most, habár szintén csak rövideden, még ezt kívánom elmondani:

II.

Mikor a magyarok ma is, a 20. században, Esztergomban, Komáromban, Budán, Vácott, Visegrádon, Miskolcon, Pelsőcön laknak, tanácsos-e ebben a kérdésben az olyan álláspont védőjének, mint az Iványié, a nomenklatúrára hivatkozni? Pauler Gyula becses kis könyvében¹⁵ a Szent István szülőhelye, Esztergom, már három évtized előtt „szláv fészek”-nek van mondva. Igenis, szláv fészek volt itt jobbra-balra, amennyiben pedig a Közép-Dunától a Kárpátokig a tótok előtt más szláv nem élt — tehát tót fészek. E nevek mind északi szláv nevek, úgy mint magok a tótok is északi szlávok.¹⁶ A 9. század két harmadában tót őseink műve volt itt minden nevezetes dolog. Mint csak a fuldai évkönyvek annyi adata is bizonyítja,

helyen, lehettek oda telepített magyar nevű, magyar jobbágyok, de a szerzőnk által bolygatott kérdésben az nem bizonyít semmit sern.)

¹⁴ Magában nyelvünkben is fontos bizonyítékaink vannak arra, hogy tót őseink éltek a délszlávok szomszédságában. Az pedig nem lehetett csak akkor, mikor az Alsó-Tiszánál és a Közép-Dunánál még nem voltak magyarok. Területileg a délszlávokhoz ma legközelebb vannak a gömörmegyei tótok, a Rima és Sajó vidékén. S az ő nyelvükben a palatális e előtt nincsen lágyhangú mássalhangzó — kemény marad mindenik (/ebe, m/ze), mint a szerb nyelvben. És már maga a személyes és visszaható névmás mutatja, hogy szomszédságban éltek a szerbekkel és horvátokkal. A személyes névmás akkuzatívusa *me, te*, instrumentális *tobou, sobou*, a datívusa és lokális *pedig tebe, s'be*. A gömőri tót nyelvjárásnak a szerb-horvátal való közös s e kérdésben jellemző szavasból említhetők ilyenek: *pristas, ohlodok* (ohryzok), *ohledzidlo, upovaf, upovanie*; konjugációjának a szerb-horvátal jellemző közös tulajdonsága: *dámo, márnč, dajmo, majmo*. A bolgár nyelvvel közös fonetikai sajátosság a gömőri tóiban: *biada, chliab, viam*, azaz *ie* helyett *ia*. E kérdésben jelentőséggel bír még az is, hogy a magyar nyelvben nekünk, északi szlávoknak, közös nevünk van a szlovénekkal, délszlávokkal. A Dunántúl nyugati részében a szlovén helységeknek a magyarban az a jelzője, mint Dunán innen a *tót* helységeké, például ott Tót-Keresztúr, Tót-Vázsony, nálunk Tót-Hegymeg, Tót-Pokorágy. A nyelvi bizonyítékok is világosan mutatják, hogy tót őseinknek a délszlávokkal való szomszédságát csak a magyarok letelepedése szüntette meg. Azaz, a Kárpátok és Közép-Duna közt a tótok itt voltak nemcsak a németek, hanem a magyarok előtt is. Itt a tót lakhelyek előtt magyar és német lakhelyeket emlegetni nem komoly dolog.

¹⁵ A magyar nemzet története Szent Istvánig, 107. 1.

¹⁶ Vác, Buda, Esztergom, (Sztrehom), Visegrád stb. megvan a cseh földön is.

ők állották útját a Duna mentén kelet felé törő németeknek; Konstantinus és Methodius apostolok által ők alapították itt a szláv-ságra nézve oly nagy jelentőségű szláv egyházat és szláv irodalmat. Azoknak a „szláv papoknak“ elődjei, kiknek a magyarok megkezesztetésénél Pauler Gyula szerint is olyan döntő szerepük volt¹⁷, szintén innen kerültek ki.

Magyar meg német réteget emlegetni e vidéken a tótok letelepedése előtt nem komoly dolog. A Tátra Kriványjától a legjelentéktelenebb dombig mindennek *tót* neve van *itt*. A nomád magyar, mikor volt számára elég hely a Tisza és Duna rónáin, mit keresett volna a Vág és Garam felső völgyeiben, a hegyek közt? De ha valamiképen ide is került volna, itt bizony tótokat talál. Iványi Béla 1919-iki munkájában Karácsonyi János és Volf György nyomán az orrhanggal (a, e) akarta bizonyítani, hogy a tótok nem utódai Szvatopluk marahán szlávjainak. Karácsonyi és Volf tanítását azelőtt már megcáfolták a budapesti szlavisták Asbóth Oszkár és Melich János, az Iványi hibája tehát annál nagyobb volt. Az orrhang épen annak cáfolata, amit Iványi még most is bizonyítani akarna.

Mint láthatni a magyarban az ilyen szláv szavakból: *abrö/zcs, bolond, donga, dorong, galamb, gerenda, gomba*, konkoly, pizstráng, a magyar nyelv megóvta az átvett szláv szavakban az orrhangot is, és ebből a helyneveknél nagyszerű történeti okmányaink vannak. A magyar nyelv *Korompát*, Alsó-Dö/rzbót, Felső-Dömbót és *Stompát* ejt Pozsony megyében, s ez pedig bizonyosága annak, hogy a magyarok ismerték ezeket a helyeket és neveiket már akkor, mikor azok *tót* lakói még orrhangot ejtettek.¹⁸ De Pozsony megyétől keletre, Nyitra, Trencsén, Bars, Hont, Zólyom, Gömör megyékben, Nógrád felső részében nincs egyetlen helynév sem, melyben a magyar nyelv orrhangot ejtene. Nyitra megye pöstyéni járásában a tót Dwbovany (az első szótag «-ja eredetileg, a 11. század második feléig, *a* volt) magyarul is Dwbován, a írencsényi D«bnica, Dwbie, Dabodiel magyarul is *Dubnica*, Dwbje, Dabodjel, a nyitra-megyei Dwbnica (Privígye melleit) magyarul is Dwbnica, szintúgy Zólyomban és Sárosban Dwbova. Ezen az egész területen, Nagyszombattól Borsodig, *adub* (ó-szláv *dqbz*, d^hbrava—tölgy, tölgyfaterdő), azaz tölgyfától származott helynevek a magyarban is orrhang nélkül ejtetnek. Ha pedig arra a területre a magyarok a 11. század második fele előtt jutottak volna, úgy annak ilyen helyneveiben ma is orrhangot mondanának, azonképen, amint máig megvan az orrhang ezekben a nevekben Magyarország déli és keleti tájain, Dunántúl, Tiszántúl s a Duna-Tisza között, hol a magyarok megjelentek már a 9. század végén s a 10-dik elején. Ott, Dunántúl, Tiszántúl. Magyarország keletén és Erdélyben, ezek

¹⁷ Pauler Gy.: A m. nemz. tört. Szent Istvánig. 100—114 l.

¹⁸ A szláv nyelvekbeu az a, és e, orrhang megvolt körülbelül a 11. század második feléig. Azontúl csak a lengyelben maradt meg máig.

a nevek ilyen hangzásúak: Dombóvár (Tolna), Dombrád (Szabolcs), *Dombó* (Máramaros), Dombrovány, Dö/wbrovica (Bihar), *Dumbw-*vica (Arad). A Sajó mellett, Gömörés Borsod határán, van *Putnok*¹⁹ és *Dubicsány*, s ha a magyarok ide a 11. század második fele előtt kerültek volna, e nevekben is megőrizték volna az orrhangot — *Pontnok*, *Dombicsány*.

Hasonló becses történeti dokumentum a *g—h*-hangváltozás. A 13. században tót nyelvünk *g* hangjából ugyanis *h* lett, s hogy a magyarok Esztergomot, Visegrádot, Galgócot, Ipolyságot, Nógrádot ejtenek, az onnan van, hogy e helyekkel és nevekkal a 13. század előtt ismerkedtek meg — nemcsak Esztergommal, Visegráddal, azaz a Duna jobb partján, hanem Galgóccal, Ipolysággal, Nógráddal is, a Duna bal partján. Történelmileg fontos azonban, hogy *Galgóctól, Nógrádtól északibb fekvésű, helyek nevei a magyar nyelvben már csak h-val vannak, nem g-vel.* Gömörben Krasznahorka s hozzá közel még egyszer *Horka*²⁰, Trencsén megyében a Vág völgyén van vagy hat *Podhragy* (váralja), még *Hradna* is, Nyitra privigyei járásában *Hradec*, Vág-Újhely közelében *Hrádek*, a zsámbokréti járásban *Hradistye*, Felső-Nógrádban, közel Pohárhoz, szintén *Hradistye*. S ezekben is és sok hasonlóban a magyar

¹⁹ patnik.

²⁰ *Ide már nem messze van Miskolc, s Miskolc szomszédságában Zsolcáról pedig Karácsonyi János A magyar nemzet történeti joga, 1916, 25. l.) már okmányilag is kimutatta, hogy a 12. század első felében a magyarok délről oda még nem értek.* Ennek megvilágításául felhozható egy nyelvi tény a magyarból is. Az *érc* a magyar nyelvben nem eredeti, hanem a németektől vett kölcsönszó. Dunán túl, a rónaságon, nem lehetett alkalmuk a magyaroknak megismerkedni az érccel, ide meg, a Kárpátok és a Közép-Duna közé, a hegyek aljába, akkor kerültek, mikor itt a bányákban és bányák körül, még Róce, Csetnek és Rozsnyó táján is, zúgott már a privilegizált németek nyelve. A szláv *rudá-* szó (metallum) megvan már az ó-szláv írott emlékekben; a Sajó völgyén Gömörben és Borsodban *Rudno* régi községnév: ha a magyarok ide a 13. század második fele előtt értek volna, bizonyosan a *rudasió* kerül a nyelvükbe. De ide később értek. Különbözn ezeken a tájakon a német nem igen volt sok. Róce és Ratkó közt még a Vashegy is, melynek belsejéből századokon át sok vasgyár szedte anyagát, azaz *rudá-* szót, megtartotta eredeti tót nevét — Zseleznyik. Magukban a gyárakban azonban valószínűleg hallhatóbb volt az *Erz* mint a *rudá*.

A Közép-Duna és a Kárpátok közt Iványi Bélának mindenütt legrégibb a „magyar réteg“, „utána“ következik a német, és „csak azután, később“ jön a tót: a valóság azonban, bármily módon próbáljuk felderíteni, megfordított állapotot mutat. Selmeczbánya magyar neve a német Schemnitzből van, de ez, a német, a tót Stiavnica-ból lett (úgy mint Kremnitz a tót Kremnicá-ból). Azaz, a magyarok Dunántúlról ide is, Selmeczbányához, később értek. Ha előbb ismerkedtek volna meg vele, mint a németek, úgy magyar nevében megvolna a szókezdő *cs* (tót *sí-ből* magyar *cs*), mint Csütörtök, Csütörtökhely (— Stvrtok), Csetnek (— Stitnik), Csítár (— Stitáry), Csorba (— Strba), vagy rsuka — stuka, csevice — sTavica (savanyú-víz).

nyelv *h-t* ejt, nem *g-t* — azért, mert mikor a magyarok ezekkel a helyekkel ismeretségbe kerültek, akkor a tót nyelvben a *g* helyén már *h* volt.

És lesz még egy érdekes, ezzel összhangzó bizonyíték. A magyar nyelvnek van *bövény* és van *hód* szava, de a *taurus-nak* (szlávul *tur*) a magyar nyelvben nincsen neve, s ez azt jelenti, hogy a magyarok ezt a nevezetes állatot nem ismerték. Azaz, *ők nem laktak ott, hol ez az állat élt.*

Herodot a tesszaloniki öböl környékéről említi a túrt. A szlávok Európa déli részére a 7. században kerültek s lakhelyeiken, úgy látszik, nemsokára feltűntek a túrral való ismeretségüket mutató nevek, mint Turopolje (Zágráb közelében), Turovo, Túrje, Turica, Turjáné.²¹ Van emléke annak is, hogy a bolgárok, mikor még nem voltak keresztyének, vadásztak ez állatra. De azután nemsokára a tur ott délen már ritkább volt, mint nálunk, a Kárpátok alján. Stefan szerb királynak 1215-ben II. Endre magyar király ajándékba küldött túrt, hímet és nöstényt. Ha pedig ajándéknak már ilyen becses volt, abból következtethetni, hogy akkor Szerbiában már nem élt, Felső-Magyarországon meg már szintén kevés lehetett. De hogy előbb nem ritka volt itt, nálunk, ez az állat, mutatják az ilyen helynevek: Turopole (Nógrádban), Turová (Zólyom), Turany (Zempjén, Turóc), Turik (Liptó), Turo-Tridvory (Trencsén), Turo-Lúka, Ó-Tura (Nyitra). A túrtól van területünkön neve két folyónak is — egyik Gömörben a Vashegy alatt, másik, melytől aztán a megye is nevet nyert, az ismeretes Turóc. A 9. század végén a magyarok a Vereckei szoroson jöttek a felső Tiszához, és ott is a Tisza balparti mellékfolyója Tur, kelet felé, Erdélyben, Tur folyó és község is. A mai Berettyó régibb neve szintén Tur volt és a Kőrösbe is Tur (Mező-Tur) városánál ömlik. Akkor mindenfelé úgy hangzott itt ez a név, hogy a magyarok mint folyó- és helynévvel már akkor megismerkedhettek vele; ők azonban, mint nomádok, a hegyek alól mentek tovább délnek, s az alsó Tiszánál és túl a Dunán kezdtek telepedni. Ott akkor már nem igen volt *tur*. Ok már nem ismerhették. Mire pedig a déli, főleg dunántúli tájakról azután a 12. és 13. században feljutottak északra is, közelebb a Kárpátokhoz, akkor már itt sem volt tur. Nem volt módjukban ismerni s nevet adni neki.²²

Nem volt módjukban — a magyar nyelvben a *tur-nak* nincs neve. Ez pedig az orrhanggal és a *g*—/z-hangváltozással minden egyébnél érthetőbb bizonyítéka annak, hogy *Felső-Magyarországnak körülbelül két harmadába a magyarok a 13. századig nem jutottak.*²³ ... Anonymus, Béla király jegyzője (Qesta Hungarorum, XXXIÍI—XXXV, LVII), bizony meséket írt a honfoglalásról, nem történetet.

—²¹ Constantin Jirecek: Geschichte der Serben. I, 15. 1.

²² Slovenské Pohrady, 1930, 4. sz.

²³ Ez összhangba lesz hozható a gyepűről szóló magyar elmélettel.

A múltat kellően megvilágítani nálunk nem nehéz. Ismétlem azonban, hogy a békekonferencia, mely a háború után mindjárt 1919 elején kezdődött Párizsban s 1920-ban a trianoni aktussal fejeződött be, — a békekonferencia ügye nem az ilyen távoli múlt vizsgálása volt. A háború győzteseinek feladatát képezte megszüntetni azokat a viszonyokat, melyek a háború előtt már tartóhatatlanokká lettek. Új és radikális rendet teremteni tartozott a békekonferencia kivált az összeomlott osztrák-magyar monarchia helyén, s ehhez megkívántatott tekintetbe venni, milyen volt itt az élet már a 19. század kezdetétől fogva. A tájékozódás meg nem lehetett nehéz. Hisz a tarthatatlan ausztriai, főleg magyarországi állapotokról már sokat tudtak Európában ...

Első felszólalásomban az 1790—91-iki országgyűlésen fogantatott szellem jellemzésére én idéztem Kazinczy Ferenc nyilatkozatát. A magyar nyelv terjesztését célzó törvények nekihevülve egymásután úgy hozattak, hogy Kazinczy mindjárt kezdetben félig megdöbbenve, félig örvendő mondotta, hogy itt a magyar nemzetből így „külön nemzet válik, örökös fal lesz a magyar és nem magyar közé vonva s az idegen vagy magyarrá lesz köztünk, vagy éhen hal el.“²⁴ Valamivel később Kisfaludy Sándor szintén találóan jellemezte az állapotot: „Mihelyt a magyar nyelv szükséges és szinte *kenyérnyelv* lesz e hazában, bizonyos, hogy egy mostani jó magyar helyett akkor százak fognak támadni.“ A felsőmagyarországi megyék sokáig ellenezték a magyarosítást, de mikor látták, hogy a bécsi politika következetesen szlávellenes, megszűntek opponálni Nemességünk a magyarosítás szolgálatába állott. Úgy a megyében mint az ev. egyházban, hol a hatalom szintén a nemesség kezében volt, nem nyilvánulhatott ezután tót nemzeti törekvés. A magyar folyóiratok és lapok (Jelenkor, Társalkodó, Hirnök, Tudományos Gyűjtemény, Századunk, Pesti Hírlap) támadták a tótságot a Dugonics András szellemében. Dugonics ugyanis „Etelka“ című regényében már a 18. század végén úgy bántotta, gyalázta a tótokat, mintha őket bántani, kisebbiteni, gyalázni magyar nemzeti érdek lett volna.²⁵ A „Tudományos Gyűjtemény“ 1830-ban (id. Korniss cikke) már *tót rühöt* emlegetett (t. i. a magyarságra nézve veszedelmes rühöt, melyet pusztítani kell).²⁶ Borsod megye 1833-iki közgyűléséből felhívta a tiszáninneri ev. „superintendentia inspektorát“, hogy a lelkészek az anyakönyveket magyar nyelven vigyék.

²⁴ Kazinczy F.: Levelezés, II, 46, 47.

²⁵ Később Naplójában így magyarázta a tótokkal szemben elfoglalt álláspontját: „... Árpádnak ideiben (az „Etelka“ meséje ugyanis abból a korból van véve) nagy ellenségek voltak magyarainknak a tótok és a bolgárok...“ Ő „a magyarok ellenségét“ úgy igyekezett leírni, „a mint akkoron (Árpád idejében) vélekedtenek felölök a... magyarok.“

²⁶ A cikk azt nevezte tót rühnek, hogy Miskolcon tót család telepedett le.

Az iskolában és templomban a magyar nyelvet a megye egyszerűen elrendelte.²⁷ Gömör- és Kishont megye 1834-iki közgyűlése bizottságot alakított s kötelességévé tette látogatni a megyebeli tót községekben az iskolák vizsgáit s a magyar nyelvben tett „előmenetel és a tanítók szorgalma iránt“ a vármegyét hivatalosan értesíteni. Az egyházak előjárói felhívták „a honi nyelv terjesztésében“ a megyének segédkezet nyújtani, az anyakönyveknek „magyarul leendő készítését, az isteni szolgálatoknak s vallásbeli szertartásoknak magyarul leendő gyakoroltatását hathatósan eszközölni; a nevendék-papok magyarul taníttassanak, papi hivatalra csak magyarul tudók ajánltassanak s csak olyanok alkalmaztassanak, a már hivatalba levő idegen (!) nyelvűek magyar segédek tartására köteleztessenek... Az illető hivatalok által semmi nemű idegen (!) nyelvű folyamodások el ne fogadtassanak... Falusi jegyzők csak magyarul tudók lehessenek... *A ezekben minden oda tartozó tárgyak magyar nyelvben folytattassanak; mesterek csak magyarul tudók remekelhessenek s legényeknek szinte csak olyanok szabadíthassanak fel... Az éjjeli örök számára(ü) magyar jelszavak készíttessenek, s ezeknek gyakorlása mindenütt elrendeltessen.*“ (Jegyzőkönyv.)

Borsod és Gömör a magyar nyelvhatár területéről való megyék voltak: a magyarosítás ügyében ilyen fellépésük jelszó gyanánt vétetett. Jelszavául annak, hogy erre az útra tartoznak lépni a felsőbb,^ éjszakibb vármegyék is.

És akcióba lépett az ág. ev. egyház. Új egyetemes felügyelője, gróf Zay Károly, az 1840-iki egyetemes gyűlésen olyan beszéddel mutatkozott be, melyben azt magyarázta, hogy a magyar nyelv különálló, annak művelése, fejlesztése által nem jövünk összeköttetésbe idegen elemekkel; ellenben a szlávtság művelése és fejlesztése nemcsak ártana a magyarság terjedésének, hanem *általa a hazában idegen elem magva vettetik el s növesztetik*: azért az ország minden polgára s *az osztrák uralkodóház hű alattvalója tartozik határozottan elősegíteni a haza megmagyarosítását*. S a Zay

²⁷ „Hogy a nemzeti nyelv megtanulására a nevendékek célirányosan vezettethessenek, a falusi és városi kisebb iskolákban... az olvasást, számolást és imádságokat is magyar nyelven taníttatni szükségesnek láttuk, oly világos megjegyzéssel, hogy a hol a gyermekek a magyar nyelvet még tökéletesen nem értik, a vallásra is magyar nyelven oktattassanak ugyan, hanem annak foglalataj az áltatok értett nyelven magyaráltasson meg... Hol a predikációk eddig is felváltva magyar és más nyelveken mondattak, ezeknek ezután egyedül magyar nyelven leendő tartása rendeltetik... a hol eddig a predikáció magyarnyelven nem tartatott, ottan 1834 esztendő kezdetével a lelki tanítások magyar és más szokásban lévő nyelveken felváltva tartassanak. Végre minthogy az 1830 esztendőbeli S-dik törvényezikkely rendelése szerint a közhivatalban lévő minden személyek 1834-dik esztendő első napjától kezdve magyarul tudni tartoznak, az olyatén lelkipásztorokat, kik netalán magyarul nem tudnának, magyar káplán tartására szorítani méltóztasson.“ (A megyei közgyűlés jegyzőkönyve.)

magyarázata, bár neki a gondolat kifejezése nehezen ment, nagyon is világos volt. Szláv alatt tótot értett s beszédéből lehetetlen volt nem érteni meg, hogy az iskolázott, tanult tót ember érintkezésbe s közelebbi viszonyba jutna a szomszéd-szlávokkal, ez pedig ellenkeznék a — bécsi politikával. A „Tudományos Gyűjteményben“ már 1825-ben írták, hogy a német nyelv „a magyarra nézve nem veszélyes. A mitől Magyarországnak és magának az uralkodásnak is félnie kell: a tót nyelv,“ de nem magyarázták meg, miért ez olyan félelmetes. így megmagyarázva, ilyen leplezetlenül, mint a Zay beszédében, ezt azután is senki sem mondotta, a politikának, az országos ügyek intézésének azonban ez alapelve lett. Gróf Zay akárcsak Bécsből, Metternich hercegtől jött volna Pestre megnyitni s irányítani a magyarországi evangélikusok egyetemes gyűlését. Metternichnek ugyanis lett volna oka hálásan viseltetni Oroszország iránt, azért, hogy ez 1812. és 1813-ban ártalmatlanná tette Napóleont, Ausztria megalázóját. De ő politikájában a hála érzete helyett épen szlávellenes irányt létesített. Következtesen gyengíteni törekedett a Habsburgok alatt élő szlávokat, hogy általuk a hatalmas orosz nemzet esetleg még hatalmasabbá ne válhassék. S Bécs ilyen szelleme nagy előnyére szolgált a magyarok törekvésének: Bécsből így nem egyszer akaratlanul is támogatták őket. Gróf Zay Károly 1840-iki egyházi ilyen fellépése után nemsokára következett 1848 s a magyar ügynek nagy összeütközése Béccsel. Ez azonban semmit sem változtatott a viszony lényegén. A Metternich politikája lényegében megmaradt. Mikor pedig a németiség képviselője Bécsből Berlinbe került, a magyarok nagy következtességgel szolgálták a német érdeket — egészen 1918-ig...

Az ev. egyházban a Zay szelleme irányítóvá lett.²⁸ Mindjárt 1840-ben maga Zay a németországi egyetemről visszatért Stúr Lajosnak csaknem fenyegetőzve üzentte meg, hogy a tót kultúra szolgálatába csak Magyarországon kívül állhatna. Az esperességi gyűlés már 1841-ben még Sáros megyében is kimondotta, hogy a magyar nyelvet megköveteli minden paptól és tanítótól. Az országgyűléseken, persze, élt az 1790—1-ben élesztett szellem, mint láthatni a magyar nyelv ügyében hozott 1836-iki, 1840. és 1844-iki törvénycikkekből.

A magyarosító törvényeknek, rendeleteknek, rendelkezéseknek az ev. egyházban olyan volt a hatása, hogy 1842 június havában a tótok részéről panasszal küldöttség ment Bécsbe az uralkodóhoz s a küldöttséget Jozeffy Pál, tizáninenni szuperintendens vezette. De ezért aztán milyen támadásokat kellett elszenvednie a tiszteltreméltó egyházfőnek! Gömör megye szeptember 13-án (1842) tartott közgyűlésén jegyzőkönyvileg „elvetemedettségnék“ mon-

²⁸ Pesti beszéde megjelent németül is: Rede, gehalten zu Pest am 10. Sept. 1840 bei der feierlichen Einführung desselben als General-Inspector sämtlicher ev. Kirchen und Schulen A. C. im Königreich Ungarn. Aus dem Magyarischen übersetzt. (Tótra Adamis Károly fordította.)

dották fellépését. „A,, szláv mozgalmak ébresztőivel szövetkezve“ a szuperintendens „Ő Felsege trónja előtt a magyar nyelv terjesztésében való gondoskodást erőszakolással“ gyanúsította. „A különnyelvű, de egy kormány alatt egyesűit lakosok közt a bizodalmatlanság magvát hintegetve... veszélyes jövőndő alapját megvetni indult... Sem azon tiszteletet, melyet polgári állása igényel, sem azon bizodalmat, mely őt megyénk táblabírái közé helyezte, meg nem érdemelvén, azok sorából rögtön kitörültessek..²⁹ Az annyira elhatalmasodott!) nemzetiségi mozgalom indítóit a megyében ki-nyomozni“ a közgyűlés bizottságot küldött ki. A szliácsi fürdőben, hol Jozeffy a támadások után üdülni kívánt volna, a magyar vendégek éjjelenként macskazenével nyugtalanították.

Igy ment már ez nálunk. Tót apáink röpiratokban panaszták milyen itt az élet.³⁰ Nemzetiségileg buzdító dalaink jelentékeny része is e korból való. Egy ilyen dal bátorítólag mondja: „Danolj, tótul danolj — édes anyád úgy tanított már bölcsődben“. De a végén kitör a méla-bús érzés s fájdalmasan teszi hozzá: „Tótul danolj... zendüljön erdő, mező. Ki tudja, szabad lesz-e már holnap danolnod!“³¹

²⁹ A szuperintendens ugyanis, mint tiszolci lelkész, Gömör-Kishont megye polgára volt.

³⁰ A röpiratokat, hogy több olvasójuk lehessen, többnyire német nyelven adták ki s Lipcsében nyomatták. A legelső volt: „*Sollen wir Magyarén werden?* Sechs Briefe, geschrieben aus Pesth an einen Freund an der Theis, von D. H. Karlstadt, 1833. Kiadni Károly városban a horvátok segítették. írója, mint a Szinnyei-féle Magyar írók IV. kötetében Hojtsy Pál is a legilletékesebben tanúsítja, Hoic Sámuel, 1849-ig zólyom-megyei (felső-micsinyei) lelkész.

Ilyen röpiratok voltak azután: *Der Magyarismus in Ungarn*. Von L. M. Sch(uhayda). Leipzig, 1834; 78 l.

Slavismus und Pseudomagyarismus. Vom aller Menschen Freunde. nur der Pseudomagyarén Feinde. Leipzig, 1842; 94 l.

Szózat a' szláv nyelv érdekében. (Ein muthiger Bekenner ist mehr werth, als jeder Renegát und Mameluk. [Zschocke]). Besztercze-Bányán. 1841; 42 l.

J. Chalupka: *Schreiben des Grafen Carl Zay* an die Professoren zu Leutschau. Leipzig, 1841.

Der Sprachkampf in Ungarn. Von Thomas Világosváry. Agram, 1841.

Apológia, to jest obrana, kterou se odrodilci, jenz od své národnosti slovanské odstupuji, brániti chtéji, ti pak, kteři v ni stojí, posilniti se mohou. Ondřislav z Pravdomlucic (Ondrej Soltys). Budin, 1841.

Rpžimáni o zmad'arováni zemé uherské aneb o Nemadarú v Uhrich na Madary obracováni. Jan Csaplovics. Praha, 1842.

Apqlogie des angarischen Slavismus. Von S. Hoic. Leipzig, 1843.

L. Stúr: *Klagen und Beschwerden der Slovaken* wider die Übergriffe der Magyarén. Leipzig, 1844;

— *Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarismus*. Leipzig, 1845.

M. Hodza: *Der Slowak*. Beiträge zur Beleuchtung der slawischen Frage in Ungarn. Prag, 1848.

³¹ Füzetemben említettem, hogy Bernolák Antal tót szótárának 1. kötetét Rudnay Sándor esztergomi érsek költségen adták ki; Iványi erre

Már a negyvenes évek kezdetén úgy előkészítették a magyarosítás talaját, hogy Kossuthéknak azután 1848-ban nem is volt nehéz megvetni az alapját annak, amit 1867 után „a legalkotmányosabb uralkodó“ alatt szabadon lehetett üzni, azaz az államgépzet legkíméletlenebb alkalmazásával formálni az „egységes magyar nemzetet“, vagyis gyúrni a nemmagyarokból a magyarokat. A magyar nyelv nemcsak „kenyérnyelv“ lett, mint Kisfaludy Sándor mondta, a kíméletlenül alkalmazott államgépzet megtörte azokat is, kik nem nézték, lesz-e kenyérük. Igenis, nem tévedt Kisfaludy Sándor: vidékeinken „egy magyar helyén százak keletkeztek“. Néhány sorral előbb a jegyzetben véletlenül leírtam a Hojtsy Pál nevét. És ő is példa. Az atyja, Hoics Sámuel, lelkes védelmezője volt a tótságnak a magyarosító áramlattal szemben, a fia, Hojtsy Pál, már magyar publicista, magyar politikus, magyar tudós ... Az 1868-iki 44-ik törvénycikket még „nemzetiségi“ törvénynek nevezték ugyan, de maga báró Eötvös József, a nemzetiségi egyenjogúság hirdetője s e törvény fogalmazója, mint közoktatási miniszter magyar tanítóképző intézeteket nyitattott a tótok számára is (a pozsonymegyei Modorban és a turóci Znióvárálján). Ezáltal a törvény szavai nevetségesekké tétettek és dokumentálva lett, hogy tót tanítás nem lesz az elemi iskolában sem. A magyarul tanult tanító tótul nem taníthat! És így volt az Deák Ferencsel

csaknem felkiáltva mondja, hogy, ime, „a tót nemzeti öntudat felébresztése magyar támogatással, magyar pénzen, Magyarország hercegprímásának, Rudnay Sándornak költségén történt!“ (8. 1.) Persze, itt is felsült. A „magyar támogatást“, „magyar pénzt“ ugyanis úgy érti, hogy Rudnay herceg-prímás mint magyar ember segítette a tót szótár kiadását. A volt Felső-Magyarország nemzetiségi viszonyai Iványi Bélának terra incognita. Rudnó-község, melynek származéka a Rudnay-családnév, Nyitra megye privigyei járásában van. Abból a szláv gyökszóból, melyből *ráda-Rudno* keletkezett, a magyar nyelvnek van két kölcsönszava, *ragya*, *rozsa*. A családnév a községnévből melléknévi képzéssel keletkezett — itt tótul Rudriansky, magyarul Rudnai, s ebben, a magyarban, / helyett az y szókássá lett az ilyen nagyon elterjedt tót nevek mintájára, mint: Benicky, Podmanicky, Nedecky, Radvánszky, Mednyánszky. A Rudnay-név magyarsága tehát nem igen nagy. Rudnay Sándor a vág-melletti Szent-Kereszten, őseinek második tót fészkeiben született. Felszenteltetése után káplán lett Cseszte, azután Szt-Benedek tót egyházakban. Plébános volt a tót Koroson (Krusóc) Nagy-Tapolcsány közelében, a Felső-Nyitra szép völgyében. Hogy Rudnay Sándor tót író volt, Iványi Béla megnézheti a Szinnyi munkájában (Magyar írók — magyar itt = magyarországi) is. Mikor a tótok ellen megindult a mozgalom az országgyűlések és a Dugonics „Etelkája“ szellemében, Rudnay már esztergomi érsek volt s ismeretes az ő nyilatkozata: „Slavus sum, et si in cathedra Petri forem, Slavus ero.“ (Szláv vagyok, és ha szent Péter székében ülnek is, szláv leszek.) „Kázne príhodné a iné“ címmel 1832-ben 84 korosi egyházi beszéde jelent meg; kéziratában megmaradt Cicero Levelének tót fordítása. (Magyar iratokat Rudnay herceg-prímástól csak abból az időből ismerünk, amikor (1815—1819) erdélyi püspök volt, s ezek magyar nyelvre is a püspöki iroda munkája lehetett.)

is. Ő szépen beszélt, szép politikai vallomásokot tett, de pártjának tagjait az nem kötelezte. A nemzetiségi kérdésben Deák tanát senki sem követte.³² A provisorium idejében 1860 októbere után a tótoknak még sikerült a taktikázó Bécsben végre kieszközölni, hogy irodalmi társulatot (Tót Matica) és gimnáziumot nyithattak³³; igyekezetükből azonban 1867 után csak hasztalan erőlködés lett. Még az ábécéskönyvre is, ha tót volt, ráütötték a „hazaárulás“, a „pánszlávizmus“ bélyegét. Már 1874. és 75-ben a „legalkotmányosabb uralkodó“ helybenhagyó aláírásával felozlatták mind a három tót gimnáziumot tanítóképezdjükkel és a Maticával együtt.

Tótul tanulni az intézetekben magánúton, privátim sem volt szabad. Nem még olvasni sem tótul. Olyan tanulók, kiknek a szülői házból volt tót érzelmük, igyekeztek olvasni valamit tótul az iskolán kívül, lakásukon. Ha ketten-hárman találkoztak valamely lakáson, az olvasáson kívül szavaltak, sőt danoltak is — tótul. De bezzeg! A tanintézetekben nemsokára már folytak az inkvizíciók s a budapesti lapok lármát csaptak. Általában beszéltek és írtak „titkos társulatok“-ról, „hazaellenes“-ségről, „hazaárulásáról és a „pánszlávizmusáról. Az inkvizíciók után következtek az iskolából való kizáratások.

Kezdődött az állami tanítóképezdében Losoncon — kicsaptak hét tótot. Nemsokára folytatódott Besztercebányán úgy az állami, mint az ev. gimnáziumban, Eperjesen a jogakadémián. Megjelent Thebusz „Protestantizmus és pánszlávizmus“ című röpirata, melyben felhivatott a kormány, mentse meg a hazát és magyar nemzetet a veszedelemtől. A veszedelmet pedig a tótok és nemzeti törekvéseik képezték. A tót ifjúságot üldözték kivált a pozsonyi és eperjesi tanintézetekben. A hivatalos „Budapesti Közlöny“ május havában 1882-ben publikálta Trefort közoktatási miniszter rendeletét, melyben a „titkos, államellenes és pánszláv szellemű társulatokban való részvétel miatt az ország valamennyi tanintézetéből kizárt“ tót tanulók felsorolása után az foglaltatik, hogy „ha valamelyiköknek sikerülne is külföldi tanintézetben szerezni bizonyítványt, Magyarországon az érvénytelennek fog tekintetni“. Trefort felhívta az osztrák közoktatási minisztert is, hogy a magyarországi tanintézetekből kizárt tanulókat ne vegyék fel.

Mikor a miniszter így intézkedett, nem akartak elmaradni az egyházi hatóságok sem. A tiszai ev. egyházkerületi gyűlés Rozsnyón (1882) kimondotta, hogy az iskolákban nem részesülhetnek

³²... „csakis a jogok elismerése — magyarázta a nemzetiségi törvényjavaslat tárgyalásánál mondott beszédében — a jogok tiszteletbentartása és evégből intézményi biztosítása azon egyedüli mód, amellyel a kiegyezéssel létesített jogrend előnyeit, a közjogi béke áldásait élvezni képesek leszünk; ezért megadjuk a királynak, mi a királyé, a népeknek, mi a neké. A különböző ajkú népek jogegyenlőségén alapuló közszabadság azon erős talaj, amelyen fel kell építeni ama sziklavárat, mely képes lesz a hazát minden veszélytől megóvni.“

³³ Ezután nemsokára még két algimnáziumot létesíthettek.

semmiféle egyházi és iskolai segélyben azon szülők gyermekei sem, kik „magyarellenes agitációk“ részesei voltak. A bányakerületi közgyűlés pedig úgy intézkedett, hogy „... azon tanulók és más egyének, kik magyarellenes tüntetések részesei voltak, ezen egyházkerület kebelében hivatalt nem viselhetnek akkor sem, ha diploma által volnának arra képesítve. A bebizonyított pánszlávizmus az egyházi hivataloknál az egész egyházkerületben a megválaszthatás akadályának tekintessék, hogy az ilyen kihágásokban részes theologusok a szuperintendens által ne lehessenek felszentelhetők“. A gimnáziumokban, líceumokban és akadémiákon a tót könyvtárakat, melyeket a század első felében az ifjúság önképzőköröi alapítottak, niost (1867 után) az intézetek igazgatói egyszerűen eltüntették. Érdekes, hogyan említi az ilyen eltüntetést Breznyik János igazgató-tanár a „Selmecebányái ágost. hitv. evang. egyház és lyceum történetében (1889). Mikor az 1810-ben keletkezett „Bányakerületi tudós tót társaság“ megszűnt, Szeberényi szuperintendens a társaság könyvtárának nagy részét a Selmecebányái líceumban az 1840—1-iki tanévben létesült tót társaságnak „adta által a tót fiúk használatára...“ „Jelenleg (1889-ben)... a tót könyvtár — mondja Breznyik — ideiglen *használatlan hever*. Bizonyos nemzetiségi aspirációkat, hol vannak, nem akarunk ápolni, de kelteni sem, hol még föl nem ébredtek. Majd jön idő, hol nem fogják pánszlávnak s a haza ellenének kikiáltani, ki tót könyveket olvas, tót irodalmi művekkel foglalkozik. A leányzó alszik, nem halt meg“.³⁴Breznyik igazgató ezt az időt nem érte meg— Magyarországon olyan időt megérni nem lehetett. De ő, ha nem is egészen nyíltan, legalább megvallotta, hogy az iskolák a tót könyveket eltüntették. Természetesen, a könyvek így többnyire elpusztultak. Az eperjesi ev. kollégiumban a háború és a bomlás után, 1918 végén, az egykori tót önképző-kör könyvtárának jelentékeny részét egy teremben a katedra alatti terjedelmes emelvény üres részébert találták meg.

Mi volt, egyebek közt, az 1873-ban alapított pesti „Magyar Szövetség“, nekünk bizony nehéz lett volna elfelejteni. Első nyomtatványában, melynek „Jelszavunk“ volt a címe, felhívta a nem-magyar nemzetiségeket, magyarosodjanak meg önként, mert különben megtörténik ez a változás *arte aut Marte*, a régi elv szerint: „quod ferrum non sanat, ignis sanat“. A ki nem akarna az „állami“ nemzetiséghez tartozni, jól lesz, ha mielőbb elhagyja az országot. Ebben a szellemben Grünwaldék Besztercebányán (1873) tót nyelven szerkesztett lapot indítottak („Szvornoszty“) s a szolgabírák és jegyzők köteletségévé tétetett a tót községek által előfizettetm a vad olvasmányt és oktatást. Mikor 1875-ben az országgyűlésen Miletics Szvetozár magyarázta, miképen kellene az országbari a nép nyomorának megszüntetésén munkálkodni, a legolvasottabb magyar lap, a „Hon“ (Jókai Mór volt a felelős szerkesztője), ezt

³⁴ 444. lap.

mondotta a Miletics javaslatáról: „Mégha biztosan lehetne tudni, hogy az anyagi nyomor Magyarországon egyedül ezen eszközökkel lesz megszüntethető, úgysis elvetendőeknek kellene azokat tartanunk. *Inkább százszor elveszni, mint megengedni azt, hogy Magyarország ne legyen magyar!*“ Vagy még példa: Tisza miniszterelnök 1884 szeptember 10-én Nagy-Váradon mondott beszédében fenyegetődött, hogy az országgyűlés által felhatalmaztatja magát korlátlanul, törvényen kívül intézkedhetni a nem magyar nemzetiségekkel szemben. Két hét múlva, szeptember 29-én, megnyílt az országgyűlés, akkor meg az uralkodó úgy szóló trónbeszédében az „izgatásról“, hogy az a miniszterelnök nagyváradi nyilatkozatának jóváhagyását képezte.

„...Korlátlanul, törvényen kívül intézkedhetni a nem-magyar nemzetiségekkel szemben“ — miért?! Azért, hogy ragaszkodtak nyelvükhöz? Például a sok sajtóperben ellenünk tótok ellen nem derítettek ki egyebet, mint azt, hogy nyelvünkhöz ragaszkodunk, azaz meg akarunk maradni tótoknak. A 19. században már a legelmaradottabb, törzsetől elszakadt népcsoportot sem lehetett úgy elzárni a világtól, hogy annak legalább egyes tagjaiban fel nem ébredt volna a nemzetiségi érzés s anyanyelvéhez való ragaszkodás. Mondom, a sok sajtóperben sem tudtak ellenünk egyebet kideríteni. És ezért kellett a magyar miniszterelnöknek ellenünk „korlátlanul, törvényen kívül“ intézkednie?! Ezt tartotta az uralkodó „izgatásának?“

Helyzetünk napról-napra nehezebb volt. Megyéinkben a közigazgatási közegek figyelték a budapesti lapokat, azokban pedig zúgott a „pánszlávizmus“, a „hazaellenes törekvés“. Tót embernek *tót* érzelmet tanúsítani, igyekezni tótul olvashatni valamit a 19. század második felében s a 20. elején a legtermészetesebb *dolog volt*, s itt mégis „hazaellenes törekvés“-nek bélyegezték. Ha a városban két-három tót gimnazista esetleg találkozott valamelyikök lakásán s ott együtt elolvastak valami tót költeményt, abból „titkos tót társulatok“ miatt mindjárt megkezdtek az inkvizíciót, s a budapesti lapok „megdöbbenéssel“ hirdették, mi történt megint ott meg ott. Jellemző, például, az 1875-ben feloszlott Tót Matica könyvtárának az esete. A könyvtár az intézet egyéb gyűjteményeivel zárva maradt Turóc-Szt.-Mártonban 25 esztendeig, 1901-ig; akkor elvitték Budapestre, onnan meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő évben a nyitrai megyei múzeumnak állami letétképet adta. Ott előbb szívesen fogadták, kitüntetésnek vették az adományt; az alispán átiratában (1902. aug. 14.) „örömmel“ tudatta a megyei múzeum igazgatójával. Nemsokára azonban riadalom támadt Nyitrán. „Azok, akik annak idején köszönettel fogadták a minisztérium adományát, aggályoskodni kezdtek. Azt beszélték, hogy a vármegye tekintélyét sérti, ha Nyitrán tót múzeum létesül, hogy *a Matica Szlovenszká könyvtára megmételje a mi magyarosodásnak indult közönségünket...*“³⁵ Ez volt

³⁵ A megye hivatalos kiadványa, 12. 1.

a sorsa a tót betűnek, tót írásnak, tót könyvnek!... És a felvidéki, tót nemesség? Hogyan pusztult, azt a történelem fogja tárgyalni. Azáltal, hogy a 19. század első felében megadta magát a magyarosító politikának, sőt kivált a megyei közigazgatás terén annak szolgálatába szegődött, nemességünk az életben elvesztette eszményét, ideálját és pusztult anyagilag is. Már 1884-ben Trencsén megyében 153 virilista közül 95 izraelita volt, Árvában 48 közül 37 izraelita. Falvainkban a jegyzők, még a postások is, többnyire izraeliták voltak — azért izraeliták, mert ezek vakon szolgálták a magyarosítást. Népünk sorsa így pedig csak a pusztulás lehetett!

Magyarország politikai jogában nem volt különbség a magyar és nem-magyar közt, csak a nemes és nem-nemes közt, de azért a tótság jelentősége előbb látható volt minden korban. A 17. században Thököli Imrét azért nevezték „tót királynak“, mert tótok állottak körülötte s ténykedésében tótokra támaszkodott. Trencsénben a 16. és 17. században a céhek gyűlésein nem volt szabad magyarul beszélni (4 dénár lett volna a büntetése) — csak tótul.³⁶ Vagy pedig még a 19. század elején számot tevő volt a tótság ilyen nem politikai természetű dolgokban is, például: Fejér György a Hübner Lexikonjának magyar kiadásában (1816—7) „Magyarország“ címszó alatt a tótokról (Schwartner nyomán³⁷) azt a megjegyzést *iette*, hogy „jaj annak a' magyar és német falunak, hol megfészkelik magokat, mert a' más nemzetbélieket elfojtyák“; igyekvő, vállalkozó természetök miatt Csaplovics János³⁸ meg Magyarország angoljainak nevezi a tótokat. Ez régen volt; de azután még a század végén is, mikor kivált a hivatalos statisztika szerint nagyon fogytunk, 1896-ban, a Pallas-Lexikonnak Magyarországról szóló kötetében a következőleg van előadva a tótok elhelyezkedése az országban: „Az ország szívében, Budapest körül fel egészen Esztergomig és Nógrádig, lefelé pedig Pilis és Alberti felé a tótság terjeszkedik kisebb-nagyobb, de kevésbé összefüggő szigetekben. Ugyanily nagyobb, de elszigetelt tót területek vannak az Alföldön is, Szarvas, Csaba, Bánhegyes, Nagylak körül. Bács vármegyében pedig a Duna közelében, sőt egyes apró tót foltok a Nyírségben, Borsod és Heves megyékben is vannak... A Duna balpartján Pozsonytól kezdve Ungvárig a tótok nagy tömege következik, melyben néhány nagyobb német sziget van, u. m. Német-Próna, Beszterce- és Körmöcbánya vidékén, Felső-Szepességen és Alsó-Szepességen, míg *magyarok csak elenyésző csekély számban vannak a tótok közt elszórva.*³⁹ Mondom, még 1896-ban is és ilyen rövid leírásban ily számot tevők voltunk az országban. A Lexikon ugyanazon cikkében azonban az 1893-iki statisztika alapján már kimu-

³⁶ Slovenské Pohrady, 1910, 134. 1.

³⁷ M. v. Schwartner: Statistik des Königreichs Ungern, 1809.1, 126.

³⁸ Gemälde von Ungern, 1829. II, 5.

³⁹ Már 1873-ban a Szepesség és a német szigetek sorsa miatt a tótok közt a németországi Löher Ferenc („Die Magyarén und andere Ungarn“) nagyon panaszkodott a tótokra.

tatják, hogy az ország összes középiskoláiban a tanulók száma 45,934, közte 33,853 magyar, 6292 német... *tót 1504*. A tanítóképző-intézetek között a tanítási nyelv német volt még négyben, egyben magyar-német, egyben magyar-román, ötben román, egyben szerb — *tót egyben sem*... Exisztálhattunk mi így ebben az országban ?

Ilyen rövid füzetben pedig nem lehet kellőleg megmagyarázni,, milyen volt itt az élet. A negyvenes években gróf Széchenyi István, a nagy ember, írt, beszélt s lelke egész hevével működött a rá nézve kétségbeejtő áramlat ellen, de — hiába. Később Széchenyihöz hasonló jelenség volt Mocsáry Lajos — a magyar chauvinizmussal, megalomaniával szemben azonban mit tehetett? Úgyszólván kizárták Mocsáryt az országgyűlésből. Nem volt az országban magyar kerület, mely megválasztotta volna; utoljára erdélyi román kerületnek lett a képviselője... Hogyan pusztultunk mi, rövid polemikus iratban nem lehet megmagyarázni; képzelhető azonban, mit művelt népünkkel az államgépezet mikor ilyen volt a kormányzat szelleme.

Igenis, az 1910-iki amerikai népszámlálás magukban az Észak-amerikai Egyesült államokban 700.000 magyarországi tótot talált.

IV.

Instruktorai Iványi Bélát ellátták tót lapokból szedett olyan idézetekkel, melyekből kimutatandó lett volna, hogy nálunk 1918 óta elégtelenség van. Iványi úr idéz tehát panaszos szavakat a Hlinka András, a Rázus Márton cikkeiből. De ezek a panaszok többnyire a gazdasági helyzet szüleményei, és ki nem tudná, hogy a gazdasági helyzet most nehéz csaknem mindenfelé? Én nem tartom szükségesnek magyarázni itt azt sem, hogyan keletkezett ez a nehéz helyzet. Különbö meg ismerjük az emberi természetet is. A családi életből, a háztartásból általában hallani keserű szót is, de abból helyes következtetést vonni nem mindig lehetne. A családtagok, kik ma panaszkodtak is egymásra, már holnap boldogan nézhetnek egymás szemébe — keserűség oka itt nem létezik... ők már értik egymást. S hozzá még — és ez éppen lényeges — az Iványi úr álláspontja olyan természetű, hogy az alá a tótok és csehek mai viszonyából támaszt nem talál. Sőt annak, aki olyan magyar álláspontot képvisel, mint Iványi tanár úr, épen nem tanácsos hallgatódzni: mit beszélünk mi tótok, hogyan panaszkodunk? Aki még ma is úgy gondolkodik, mint a „Felsőmagyarországról“ című füzet írója, annak tanácsosabb nem hallgatódzni s nem lajstromozni a tótok panaszait, hanem még a fülét is nem egyszer bedugni, hogy ne halljon semmit. Mert *minden, ami nálunk még ma is panaszt kelt, következménye annak az állapotnak, melyben 1918-ig voltunk, annak a politikának, melyet Iványi Béla még ma is védelmez.*

A Bach-uralom harmadik esztendejében, 1852-ben, Tompa Mihály már megírta költeményét („A gólyához“), melyben fajdal-

masan mondja: „Pusztulunk — veszünk“. De, ámbár volt oka fájdalmasan felkiáltani, mi volt az ő szomorú kétéves tapasztalata a gömörmegyei református falvakból ahhoz képest, ahogy a tótok 1918-ig 1790—1 óta pusztultak! Tompa Mihályt, a beji vagy keleméri református magyar lelkészt, nem inkvirálta sem a bach-huszár, sem egyházi főfelügyelője, mily nyelven írja anyakönyvét, mily nyelven mondja prédikációit s mily nyelven taníttat iskolájában. Nem avatkoztak náluk bizony abba sem, milyen falujokban az éjjeli őr szava. Ellenben ott, Gömör megyében, Bejétől és Kelemértől! északra, de különben nem messze és csak harminc év múlva is mik történtek már a tót községekben! Az esperességi felügyelő a kerületi gyűlésen „hazafiasán“ dicsekedhetett, hogy ő egy tót papot addig üldözött⁴¹, míg az csak öngyilkos nem lett, a másikat meg⁴² családjával együtt a szó szoros értelmében kiéheztette. A kerületi gyűlésen a gömöri esperesség felügyelője büszkén elmondta azt is, mit művelt a harmadik lelkésszel mint tót nacionalistával. A zólyomi esperességből Laciak Bohus még fiatal korában úgy halt meg, hogy azt emlegetni fogja a történelem. S mennyire izgatott bennünket az ideális, széplelkű Laucsek Dániel esete, akit Czékus szuperintendens embertelenül és karhatalommal mozdíttatott el papi állásától, rövidebbre fogva azt nehéz volna elmondani. A katolikus egyházban a püspökök nem szegődhettek annyira a magyarosítás szolgálatába, mint a protestáns egyházfelügyelők, mindamellett rémítő dolgokat fog beszélni a tótok története Ipolyi, Bende, Párvy és Radnayról. Csernovárol már volt szó első füzetemben. A beszercebányai egyházmegyében a jeles plébános Martincsek József püspöke üldözése elől kénytelen volt Amerikába menekülni. A szemináriumokban nevelt tót ifjút vértanúság várta, ha valamiképpen kiderítették, hogy ragaszkodik nemzetiségéhez. Már a nyolcvanas években (1880) az egyházi hatóság úgy sújtotta Macvejda Ferenc és Szvoboda Antal nagy-bitesei jeles fiatal tanítókat, hogy az ő esetük elijesztő lett a tót tanítói pályára készülő ifjúság szemében.⁴³

Pusztultunk — veszünk!

A 19. század elején Schwartner Márton jól ismerte a magyarországi állapotokat, és 1809-ben még azt írta a tótokról, hogy az

⁴⁰ Kubinyi Géza.

⁴¹ Fekete-lehotai Noszák B.

⁴² Koncsek János Rédován.

⁴³ Az esztergomi egyházmegye 1902. évi schematizmusából Iványi (14. 1.) az én előadásom cáfolásául kiírta a IV. éves theológusok tót nevéit. De ki nem tudná, mennyi nem magyar név volt Magyarországon az 50-krajcáros névmagyarosítás után is! És tudjuk, konstátálta már Grünwald 1878-ban, hogy Felső-Magyarországon a középiskola oly gép, mely egyik végén tót fiúkat szed fel, a másik végén meg kibocsátja már mint magyarokat. Az ilyen magyarok közül is tót nevet nem egy megtartotta s 1902-ben Esztergomban theológusok lehettek már ilyenek fiai is. Vagy hol vették volna Esztergomban papnövendékeiket, ha már tót anya fia; általában nem járt volna iskolába?

ország lakosai közt legtöbb terjeszkedő képességet tanúsítanak.⁴⁴ Pedig akkor már pusztult, régen pusztult a tótság. A Schwartner idejében már látható volt, hogy tulajdonképpen veszt az alföldi telepítés által is.⁴⁵ Hol a tótok szétszórva, kisebb csoportokban kerültek az Alföldre idegen elemek közé, ott, természetesen, nemzetiségileg eltűntek. Előbb sokat szenvedtek és nagyon pusztultak kivált a 16. és 17. században, a török uralom idejében. A Felvidékről, a Tótságáról, hurcolták a törökök az embereket ezrével s árulták a kisázsiai piacokon, a német zsoldosok itt istentelenkedtek a lakosság rovására.⁴⁶

„Pusztultunk, vesztünk...” Mi bizony értjük a Tompa szavait. Azután pusztultunk kivált a 19. században és a 20-dik kezdetén, a könyörületlen magyarosítás idejében. S a legveszedelmesebb volt, hogy a magyarosítás érdekében sanyargatott tót szülők már a nyolcvanas években elfordultak a magyarosító iskolától s fiaikat úgyszólván megszüntek iskoláztatni, taníttatni.⁴⁷ Ebből következett azután a szellemi és anyagi veszedelem.

Iványi tanár úr pedig, nem gondolván meg, hogy álláspontjánál fogva neki tanácsosabb volna kerülni a mi viszonyaink feszegetését, füzete vége felé nagy hangon igyekszik kimutatni, milyen

⁴⁴ „... haben unter allen Bewohnern Ungarns die meiste Fortpflanzungskraft, oder wenigstens das grösste Attractions-Vermögen.“ (Martin v. Schwartner: Statistik des Königreichs Ungern. I, 126.)

⁴⁵ Magyar történetíró mondja, hogy még a 18. század vége felé „a nagy Alföldről is kétséges, hogy megmarad-e magyarnak.“ (Marczali Henrik: Magyarország története II. József korában. I, 234.) De azután a magyarságra nézve előnyösen alakult ott a viszonyok. „Magyar nemzetiségi szempontból az Alföld tót telepítése egyike volt a legszerencsésebb tényeknek. Mindenütt útját állotta a német és rác terjedésnek, ellenben sehol sem akadályozta, sőt, mint most látjuk, előkészítette a magyarság terjedését.“ Nem lesz nehéz „észlelhetni azon tényezők működését, melyek a legnehezebb viszonyok között magyarrá tették az Alföldnek legnagyobb részét és véglegesen megvetették e hazában a magyarság supremáciájának alapját.“ (U. o. 233, 238 l.)

⁴⁶ A török uralom idejéből a történeti munkák a királyi terület (= Felső-Magyarország) elnéptelenedéséről beszélnek. „A zord időket természetesen a föld népe érezte meg a legsúlyosabban... s valóságos csoda, hogy egyáltalán maradt valamije, sőt maga is teljesen ki nem veszett... Egyrészt a hallatlanul magas adó, másrészt a német, később a kuruc hadak pusztításai... Menekültek mindenfelé, a kurucok táborába, török földre, Lengyelországba... így a királyi terület rettenetesen elnéptelenedett... A mennyire az egykori emlékekből kivehető, aránylag a legnagyobb anyagi jólétnek a török uralom utolsó éveiben a magyar államterületnek ama része örvendett, mely közvetlen török uralom alatt állt. Ez a jólét annál nagyobb volt, minél távolabb esett az illető vidék a királyi területtől.“ (Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában. 392, 395 l.)

⁴⁷ Például Zsolnán, melynek vidéke teljesen tót és csaknem teljesen katolikus, már a 80-as években a katolikus gimnáziumban mindig több volt az izraelita tanuló, mint a katolikus, tót.

nem jó a szlovenszkói élet. Szembetűnők itt, azt mondja ő, a nem dolgozó gyárak, a letarolt, de újra be nem fásított erdők, üres pályaudvarok, a kivándorló, éhező tót nép körében a túlon-túl jóllakott cseh beamter-had. (10, 20 1.)

Hm, nem gondolta meg, mit beszél. Bármiben mutatkoznék nálunk 1918 óta nem jó állapot, annak közös az oka. Az 1918-előtti magyar politika, az iskola! A tót fiúkat, ha elárulták valamivel, például tót könyv olvasásával, hogy nem akarnak megadni magukat a magyarosításnak, irgalmatlanul kizárták, kicsapták az iskolából, a közoktatási miniszter pedig a hozzá felterjesztett kizáró rendeletet következetesen kiegészítette azzal, hogy magyarországi más tanintézetbe az illető nem lesz felvehető s ha külföldről hozna bizonyítványt vagy diplomát, Magyarországon az nem lesz érvényes. Így keletkezett az az állapot, hogy úgyszólván megszűnt a tót fiúk iskoláztatása. A szülők elfordultak az ilyen magyar iskolától, s így tartott ez 30—35 évig.⁴⁸ Államszolgálatba a tót embert általában nem vették fel: igenis, tót anya fia nálunk nem lehetet vasúti őr sem. És úgy pusztultunk, hogy mikor a világháború győztesei intézkedtek Európában, a cseh-szlovák államban a szervezésnél alig akadt néhány tanúit, iskolát végzett tót ember — a cseheknek jutott, a csehek vállára nehezedett majdnem minden teher. Pedig a tót mindig szeretett tanulni...

A csehekre haragszik Iványi Béla a volt Felső-Magyarország miatt. Mintha a nagy változásnak a csehek lettek volna az okozói s nélkülök még ma is magyarul tanítanának a legutolsó tót falu iskolájában is. Haragjában Iványi úr átvette füzetébe annak a névtelen francia utazónak feljegyzését is 1308-ból: „Omnes Bohemi sünt magni et subtiles fures, non sünt bellicosus...” Hát a feljegyzés olyan természetű, mintha a kedves utazót Prágában valami éjjeli helyiségben elkövetett csintalanságáért megverték volna — ő aztán mérgében beszélt. Különben pedig magyar tanárnak, aki a magyar nemzet kultúr-életére nézve oly nevezetes dolgot tud Sáros-Patak múltjából, talán nem is illenék így szólni a Comenius nemzetéről.

A feljegyzés olyan természetű, hogy német információ is alapúihatott. Akkor, 1308-ban, még élt a II. Ottokár emléke, a németek még nem felejtették el, mennyire veszélyeztetve volt a csehek vitéz királya által az ő hatalmuk. Valami haragos német 1308-ban nagyon könnyen mondhatott az idegen utazónak hasonló szavakat. De idézhető-e az az 1918-iki események alkalmából?

Kígyói-békát kiáltani a csehekre 1918 miatt nem indokolt. Az 1918-iki nagy változás világosan megvolt már magyarózva 1923-ban magyarul is, Budapesten. Ki nem tudná, hogy Magyarországon a közélet nyelve a latin volt még a 19. század elején is? S mikor a magyar nemzeti felbuzdulás idejében a latint elvetették „s he-

⁴⁸ Most, talán két év előtt, „ismerkedési“ gyűlésük volt Turóc-Szent-Mártonban a még élő *kicsapottaknak*.

lyébe — írja Szász Zoltán — mindenütt a magyart igyekeztek tenni, a másnyelvű tömegek tiltakozásából kiáltóan bontakozott napfényre az a tragikus tény, hogy *Magyarország tulajdonképen nem magyar, hanem magyar, német, szlovák, ruthén, román és szerb ország...* Az 1849 utáni emigráció legjobbjai... át is értették a forradalom előtt és után elkövetett hibák jelentőségét s az a koncepció, melyet száműzetésükben kidolgoztak, valóban igazi demokratikus szellemben számol is azzal a ténnyel, hogy *Magyarország, azt lehet mondani, egy született nemzetközi állam...* Alig van nem tengerek által határolt ország a földön, melynek keretei annyira természetből megszabottak volnának, mint a Kárpát-ív s a Duna-Száva vagy Duna-Dráva vonal által körülzárt régi Magyarorszáé. Hazánk hegy-vízrajzi térképe évszázadok óta le is bővülte a magyar öntudatot, jobban, mint a szent korona tana s a történelmi jog elméleti konstrukciói. Úgy véltük, ez a természetes határ a mi földrajzi aranybullánk, melyet maga Isten írt bolygónk arculatára! Fájdalom azonban, *alig van területe a földnek, melyet annyi nemzet érintkezési vonala szelne keresztül-kasul*, mint ezt a szépen kikerékített, szinte várszerűleg megszerkesztett országot. Magyarország néprajzi térképe, mitse törődve a hegy-vízrajzi térképpel, foltjait majdnem mindenütt átnyújtja a határon s *egész más egységekre mutat rá*, mint arra, amit a Kárpát-medence hegyei és vizei jelölnek. Száz év óta legalább folyik a harc e két térkép közt, a világháború nagy magyar csatáját is ezek vívták. Wilson pontjai a néprajzi térkép mellett törtek lándzsát, az antant több, a velünk szomszédos nemzetekkel kötött szerződésben mellette döntött s végül övé is lett a győzelem. *E két térkép ellentéte az 1918-iki összeomlás ó'soka*.⁴⁹

Mélyértelmű és komoly, tárgyilagos magyarázat. A volt Felső-Magyarország egyesítése a morvakkal és csehekkel a legtermészetesebb döntés volt.

Ezt Szász Zoltán így megmagyarázta már 1923-ban, Iványi Béla indokolatlan haragjában mégis még 1930-ban is a cseheket bántja.

Mintegy megpecsétéiséül a Szász Zoltán megállapításának legújabbban magyarul és irodalom-történeti tanulmányban már olvashattunk a volt Felső-Magyarországot illetőleg ilyen nyilatkozatot is: „A nagy szláv terület szélén hosszú, keskeny szegély“-t képező „*e földdarab soha önálló magyar kultúrterületet nem alkototta.*“

V.

Első füzetem vége felé említettem, mint komoly emberek véleményét, hogy „10—12 év múlva Magyarországon az életben Trianonról szó sem lesz. A legifjabb nemzedéket már ma sem érdekli az Apponyiék dolga“, azaz az utazás és deklamálás a trianoni ügy-

⁴⁹ Szász Zoltán: Öt év multán, 211—214. 1. Budapest 1923.

⁵⁰ Keresztury Dezső: Irodalmi életünk feszültségei. (Magyar Szemle, VIII, 1930, 342. I.)

ben. Erre Iványi Béla úr azt feleli nagy hangon, hogy amíg csonka országuk területén „csak egy magyar is él, egy pillanatra sem szűnik meg a Trianon elleni minden eszközzel való harc és küzdelem.“

Én meg nem tartom komoly szónak az ilyen feleletet 1930-ban. Mintha nem is Magyarországon írták volna. Hisz vegyünk a kezünkbe komoly magyar újságot, vagy folyóiratot — mit találunk benne ez ügyben?... Valóban, mintha Iványi Béla nem is Magyarországon *élne*, mintha 1930-ban nem Magyarországon készült volna a nekem szóló ilyen felelet.

Hogy beszélt, hogy írt és hogy esett kétségbe gróf Széchenyi István 1848 előtt és 1848-ban Kossuthék politikája miatt, én nem mulaszthattam el kimutatni Iványinak 1929-ben írt válaszában. És ma már budapesti és vidéki komoly kiadványokban vagy beszédekben úgy olvasható és hallható a Széchenyi neve, mintha jelzővé lett volna. Fájdalmasan mondják a múlttól: „*Széchenyi szavára senki sem hallgatott — ez volt a nemzet tragikumuma ..*“⁵¹

Mindjárt november elején 1918-ban Budapesten megjelent a magyar értelmiséghez intézett ilyen felhívás: „A régi Magyarország összeomlott... Több harcot nem kívánunk. A testvér-nemzetekkel szemben nincsen többé semmiféle igényünk... Hiszen ki lehetne szabad ott, hol nem szabad az ő szomszédja...?“ A felhívás alatt mintegy 140 név volt — többnyire írók, tanárok, művészek. Voltak köztük olyanok, kik már a háború előtt kezdtek ilyen szellemben beszélni — hatása felszólalásuknak még most sem volt. A nagy többség még nem nézhetett körül, az összeomlás szédületes napjaiban nem fontolhatta meg a helyzetet. Mindamellet, íványit cáfolván, én már 1929-ben idézhettem kiváló magyar politikusok bűnbánó vallomását a nemzetiségi kérdésben elkövetett mulasztások miatt. Hivatkozhattam Berzeviczy Albertre is, ki már 1922-ben megvallotta, hogy „az 1848-iki magyar politika a nemzetiségi kérdés jelentőségét nem ismertedtől s ezzel a katastropha felidézéséhez lényegesen hozzájárult.“⁵² És mily jellemző, mikor ma már oktatólag s oly nyomatékosan mondják: „Vissza, vissza Széchenyihez!“ Ahhoz a Széchenyihez, ki 1848-ban fájdalmában kétségbe esett, látva, mily vakon követi nemzete Kossuthékat. És azok, akik most Magyarországon így oktatják nemzetüket, azok Görgeyt is, Kossuth 1848—49-iki ellenfelét, Széchenyi mellé az ifjúságnak ideálként ajánlják. Vagy pedig: a kormányzat 1867 óta a nemzetiségek iránt a legkíméletlenebb volt a Bánffy Dezső minisztersége idejében, és most mit hallhatni, mit olvashatni? Bánffy politikáját, melyet még nem régen mint „erőskezü“ magasztaltak, ma „szerecséltlennek“ mondják.⁵³ „Hogy a magyar állam igazi nemzeti állammá lehessen — dicsekedve magyarázta Bánffy Dezső a „Magyar nemzetiségi politika“⁵⁴ című írásában — azon eszközöket kell vá-

⁵¹ Magyar Kultúra, 1930, 17. sz., 175. 1.

⁵² Az abszolútizmus kora Magyarországon 1849-1865.1, Budapest, 1922.

⁵³ Magyar Kultúra, 1930, 267. 1.

⁵⁴ Budapest, 1903.

lasztani és alkalmazni, melyek a célt *föltétlenül* biztosítják“; most meg erről azt mondják, hogy a porosz „Wo Macht, dort Recht meggondolatlan, *vakmerő* utánzása“ volt.⁵⁵ Például sajtóperekben 1895—99-ben nálunk tótoknál annyi írot Ítélték el, hogy szerkesztőnek, publicistának lenni valóban nehéz dolog volt: most azonban már magyar nyelven olvashatjuk Bánffy kormányáról, hogy „elítéléseivel (a sajtóperekben) csak vértanúkat nevelt“.⁵⁶

És amikor ilyeneket tudunk Magyarországról, vehetjük-e komoly dolognak az Iványi Béla úr nekem címzett füzetét?

A múlt nyáron meghalt Jancsó Benedek és Moldován Gergely, két erdélyi ember. Jancsó nagy tanulmányokat, nagy könyveket írt a román kérdéstről, Moldovánról meg most, halála után, magyarul olvashattuk: „A múlt század kilencvenes éveiben írt egy halom ma csodálatosan ható, jövőbe látó politikai füzetet, melyeket — mint Jancsó Benedek könyveit — senki sem olvasott el... Moldován Gergely néhány füzetéből láthatók *a magyar nemzetiségi politika hibái, ...a melyek Csonka-Magyarországot és Nagy-Románia létrejöttét okozták.*“ S olvasható ez a Magyar Szemlében⁵⁷, hol a szerkesztőbizottság elnöke, mint a címlap mutatja, gróf Bethlen István, a cikk írója pedig a komoly Szász Zsombor. „A magyarok — nem mulasztja el Szász Zs. megjegyezni — Moldován Gergely szerint az új államszervezetet (1867-ben) nem úgy alkották meg, ahogy a múlt tanulságai diktálták... a nemzetiségi törvény egy hibrid alkotás volt... A végén pedig a törvényt nem hajtották végre“. Moldován Gergelynek a magyarokról mondott legerősebb szavait is Szász Zsombor nyíltan idézi, kiírja. Azután még hozzászól: „Az egyik író (Jancsó) magyar volt, a másik román... *Mindkettő megmutatta az eljövendő veszedelmet, de mi egyikre sem hallgattunk...*“

A magyar irodalomban ma már erősen nyilvánul az ilyen szellem. Ady Endre, ki az elnyomottaknak szeretett és tudott is szószólója lenni, épen most nagyhatású lett a magyar szellemi életben. Az az Ady, ki nem egy költeményében nyújtott kezét a nem magyar nemzetiségeknek. Két év előtt, 1928-ban, az „egyetemes magyar ifjúság“ Ady Endre-ünnepséget rendezett. A Magyar Szemle egyik füzetében e nyáron az irodalmi tanulmány szerzője idézi Szentimrei Jenő fiatal költő nemzeti dalából: „Jöjjetek, testvéreim, mondjunk új imát, ne szaporázzuk tovább lélek nélkül a régit, mely, ime, ide juttatott minket. Az ifjú nemzedék másik jelentékeny költője, József Attila, e tanulmány szerint meg így nyilatkozik: „Elveszett az ezerév. Ha elveszett, *elveszett* —,nem keressük már elő. Nem érünk rá — vonaton jár az idő... Új ezerév új magyaroknak marad“.⁵⁸ Új magyaroknak, *újarcú* magyaroknak szól költeményében Györy Dezső is, és így szólítja meg fiatal

⁵⁵ Magyar Kultúra u. o.

⁵⁶ U. o.

⁵⁷ 1930 X 75 1.

⁵⁸ Magyar Szemle, 1930, IX, 247. 1.

kortársait: „...változott szent szomorú arcom, kik bűnhődünk az apák vétkeért.“

Az apák vétkeit emlegetik és „új igét“, „új ruhát“, „új lelket“ ajánlanak a fiatalok, Iványi Béla pedig ekkor papirosra teszi azt a mondatot, hogy amíg csak egy magyar is él, az nem szűnik meg a minden eszközzel való harcot és küzdelmet kívánni Trianon ellen.

Nem, 1930-ban nem lehet már így beszélni. „Állásfoglalásaink revideálása, az új körülmények követelte új gazdasági, állami elhelyezkedés, új irodalmi és művészeti célkitűzés, új magyar ideológia kialakításának szándéka jellemzik az ifjúság egyre hangosabb reformmozgalmaival“.⁵⁹ Általában az irodalomban komolyan emlegetik a társadalmi reformot: az alsóbb osztályok felemelését, az osztálykülönbségek csökkentését s egységes magyar társadalom kialakítását. Olvashatni már olyan törekvésekről is, mely a magyar műveltséget önállóbbá kívánja tenni. *A germán kultúrkörből való kiszakadást is kívánnak.* Az irodalom szelleme általában olyan kezd lenni, mint a fiatal nemzedéké. Szabó Dezső, Móricz Zsigmond közkezdveltségű írók lettek. A múltat illetőleg a legjobb irodalmi produkciók a fájdalom érzését élesztik.

Sokat-mondó a Pázmány esete is. Pázmány Dénes, a magyar közéletben már a harmadik, az 1848—49-iki magyar vezérpolitikusnak a fia s az idősebbnek unokája, a „Mai Napban“ hivatkozva Iványi Bélának írt válaszmra, cikkét olyan magyarázattal toldotta meg, hogy a „magyar nemzet gyalázása“ címén sajtópört indítottak ellene. A bíróság azonban, nem tehetvén egyebet, 1930 április 30-án felmentő ítéletet hozott. Ezt az államügyész megfellebbezte ugyan, de a felsőbb bíróság november elején végleg felmentette Pázmány Dénest...

Az új szellemet nemcsak hirdetik — már látható megnyilatkozása.

VI.

Az „új“, melynek szükségét úgy érzik s emlegetik az egész országban, felette kívánatos már a kormányzatban. „Beteg ország!“ szüntelenül hangzik az országgyűlésen, a sajtóban s mindenfelé a közéletben. Beteg az ország pedig azért is, mert 1919 óta sokat beszéltek, szavaltak, szónokoltak, utaztak fel s alá az országon kívül — otthon körülnézni nem értek rá. Új szellem, új irány lett itt szükségessé, nagyon szükségessé a kormányzatban.

A múlt év tavaszán a kisgazdák gyűlésén Szegszárdon Papp János figyelmeztette a kormányt, hogy *a gazdatársadalom fenyegető összeomlása* egyszerre tönkretetheti tíz év konszolidációjának egész munkáját. Ahhoz Gróf József mintha sietett volna hozzáadni: „A beteg országnak a képviselők és miniszterek volnának az orvosai, de nálunk az orvosok is betegek.“ Május 1-én a budapesti lapok

⁵⁹ Keresztury Dezső: Magyar Szemle, 1930, III, 144. 1.

azt írták, hogy az országban a mezőgazdasági munkásság 33 százaléka van munka nélkül. Én emlékszem fiatal koromból, a múlt század 60-as és 70-es éveiből, mily tömegesen jártak a gömörmegyei tótok aratáskor a Tiszántúlra dolgozni: azaz, *ott* a munka annyi volt, hogy az odavalók nem győzték, felvidéki segítségre volt szükségük. Most meg, 1930-ban, 1918 óta, ott, a Tiszán túl, azon a termékeny vidéken, már nincs elég munka az odavalók számára sem! Mi ez? Hogyan keletkezhetett ott ilyen állapot? A budapesti lapokban olvastuk, hogy a csongrádmegyei munkanélküliek küldöttsége járt a mezőgazdasági miniszternél, néhány nap múlva meg már a munkanélküliek tüntetése a parlament előtt volt a nap eseménye. És a nyomor sokkal általánosabb, nemcsak a munkásosztály köréből emlegetik. Mikor május 1-jén a lapok vezércikkében írták, a mezőgazdasági munkásoknak mily nagy százaléka van munka nélkül, akkor, aznap az országgyűlésen felhangzott: „Biztosítani kell a falusi lelkészek és tanítók *megélhetését!*...” „A budapesti utcákon — olvastuk a lapokban — sok éhes ember sétál. Talán minden nap több és több...” „Hat mérnök és hat volt katonatiszt utcaseprő Budapesten.“ (3/IV, 1930.)⁶⁰ A mezőgazdaság érdekében a „Pesti Napló“ június 28-án sürgetőleg írta: „Nem alamizsna kell a magyar gazdának, hanem *piac*... Ő megtermeli a maga terményét s meg is őrzi; de el akarja adni. Fájt a szíve, ha a búzája kótyavetyére kerül, ha a burgonyája, a gyümölcse, a bora, a drága kincsei, a szemeláttára semmisülnek meg. Teremtsenek neki piacot itthon, a külföldön, az egész világon. Olyan kicsi ez az ország, és *ezt se tudják* megszervezni?... Nem vagyunk elég intelligensek, hogy megértsük, hogy *az utolsó óra fenyeget?*“ Ez a mezőgazdaság érdekében hírlapi cikk volt, az ipar és kereskedelem állapotáról meg egy nappal előbb az országgyűlésen Sándor Pál így nyilatkozott: „A kisipar pusztul, a nagyipar bankok kezében van. A kereskedelem elvesztette hitelét... Mindenki azt mondja, hogy *romlásba viszik az országot*.“ A felsőházban ugyanakkor gróf Hadik János, a közoktatási minisztérium építkezéseit bírálván, mondotta: „Hagyják abba a luxust és ne keserítsék el a népet, mely a legnagyobb nyomorban szenved.“ Az állapotoknak még sötétebb képét mutatja az, hogy a luxusról sok szó esik ilyen értelemben is: „Ma alig találni olyan miniszteri tisztviselőt, a ki nem autón jár... Szalonkocsiban mennek vadászni s az autókat külön tehervonat hozza“. Vagy pedig: „Ma nagyobb a minisztériumok státusa, mint 1914-ben. A magasrangú tisztviselők száma 213-ról 348-ra növekedett. A fizetések emelése még aránytalanabb“. Ezzel összefüggésben emlegetnek ilyen dolgokat: „A sok nyugdíjas drágítja meg a postát, vasutat és a többi állami üzemet. Nyolc állami üzem összes kiadásai 502.4 millió

⁶⁰ Dr. Kohút János, turóc-szent-mártoni orvos, tavaly hirdetés útján fogorvos-assistenst keresett. Magyarországból jelentkeztek nála diplomás orvosok s kérvényükben arra hivatkoztak, hogy ott nehéz az élet s általában tarthatatlanok a viszonyok.

pengőt tesznek ki és ebből a személyi járandóságokra 140.9 millió pengő, a nyugellátásokra pedig 80.6 millió esik, együttvéve tehát 221.5 millió, a mi az összes kiadások 44.1 százalékát teszi“. ⁶¹ „Több mint negyedmillió ember eszi az állam kenyerét!“ A nyugdíjasok, nyugbéresek, özvegyek, árvák stb. száma a magyar államvasutaknál nagyobb, mint az aktív alkalmazottaké. És még: a lapok tele vannak ilyen hírekkel: „N. N. rendőrhivatali tiszt ennyi meg ennyi ezer pengővel eltűnt“ — „X. Y. százados (a csendőrségnél) okirathamisítása“. — „Nagyösszegű pénzzel eltűnt egy ...főtiszt“. — „A honvédelmi minisztérium folytatja a lótápszállítási panama ügyében megindított nyomozást“. (30/IV, 1930). Néha úgyszólván nincs nap, hogy ilyenek nem volnának a lapokban; azelőtt ez Magyarországon nem ment így. Bankigazgatókat is letartóztatnak s fogságba vetnek. (Június havában a Garancia-bank nem szép esete.) A sok öngyilkosság leginkább a nyomor következménye. Remsey Sándor festő, kinek testvére már öt év előtt öngyilkos lett, 1930 június 6-án a lánchídról a Dunába ugrott.

Legijesztőbb azonban az a dunántúli állapot. Ott mindenké előtt menteni kell a népet, a magyar népet. A múlt év végefelé megdöbbenő üzenet ment az országba a Dunántúlról. Azt magyarázták, hogyan pusztul ott a magyar nép. Az egyke, vagyis az egygyermekrendszer miatt. Azt lehet már mondani — írták — hogy Dunántúl minden évben kihal egy község népe. Tizenhat év alatt sok községben 100—200 lélekkel fogyott a lakosság száma. Idegen kézre kerül a dunántúli magyarok földje. Ma már nincs ott olyan megye, melyben az egyke vagy nem volna szokásban, vagy nem kezdődnék. A legveszedelmesebben pusztít Baranyában, Tolnában, Somogyban, de nemsokára ugyanabban a helyzetben lehet Vas, Veszprém, Fejér, ahol már mindenütt félelmetesen terjed. ⁶² „A Dunántúlnak vannak olyan falvai, hol a magyarság már megszűnt, s olyan vidékei, ahol apatikusan és egyelőre föltartóztatlanul megy a megsemmisülés felé. Helyén nagy ür támad, vagy elfoglalja a némettség. Ha pedig a Dunán túl elesik három megye, a többi megmaradhat-e a dunántúli magyarság számára? S ha a Dunántúl elesik, megmaradhat-e még Magyarország a magyarság számára? Különösen, mikor a Duna-Tisza közén is fúj már a pestises szél... Vidékenként tehát ma már csak az a különbség, a mi a háború frontjai között volt: egyik helyen folyik a gyilkos akció, másik helyen szünetel, de az egészben együttvéve szüntelen a pusztulás“. ⁶³ Csak borzadva írja le az ember az ilyen szavakat. Budapestről azonban Párizsba, onnan Genfbe, megint Londonba vagy Rómába sokat kellett járni; otthon gyűlés gyűlés után — mindenütt szükséges volt buzdítani, szó-

⁶¹ Pesti Napló, 20/111, 1930.

⁶² Mint azóta írták, nagy a veszedelem Komárom megye magyar községeiben is. Szintügy Esztergom megyében.

⁶³ Dr. Fülep Lajos, zengő-várkonyi református lelkész. (Pesti Napló, 1929, nov. 26.)

nokolni. Kinek lett volna érkezése figyelni, mi történik falun, milyen ott az élet?!...

És előbb is, a világháború előtt, ki figyelhette volna meg Magyarországon ilyen oldaláról a dunántúli vagy duna-tiszaközi falusi nép életét? Sok, sok ember kellett a magyarosodás eszközésére, ellenőrzésére... Felső-Magyarországon a tótoknál felsőbb iskoláztatás az 1880-as évek elejétől kezdve már úgyszólván nem is volt. E miatt, persze, a kultúrpolitika intézőinek nem fajult meg a fejök. De most nagyon is szembetűnő kezd lenni, hogy tulajdonképpen nem volt iskoláztatás a magyar népnél sem a 6—12 évesek köteles taníttatásán kívül. A ki nem hinné, figyelje csak meg a magyar intelligens osztály családneveit. Néhol alig találni közte magyar nevet. Próbáltam felnyitni az 1928-iki hivatalos címtárt, s ott például a külügyminisztérium tisztviselői ilyen nevűek: a miniszter Walkó Lajos, meghatalmazott miniszter Procopius Béla, főkonzul Steiger Aladár, miniszteri tanácsosok Laimi László, Jankovich Ottó, Jambrekovich László, Danilovics Pál, Morlin Ervin, követségi tanácsosok Nickl Alfréd, Csiszárík János. A következő sorokból a hivatalos állás megnevezése nélkül ide írom ezeket a neveket: Cserenyei Jenő, Gerevich Zoltán, Miske-Gerstenberger Jenő, Winchkler István, Binder-Kotrba Károly, Riedel Nándor, Wolf Károly, Frankó Zénó, Micháلكovics János, Kuhl Lajos, Vörmle János, Durugy Ferenc... A „Századokban“, a Magyar történelmi társulat közlönyében, a főbb cikkeket írják: Hekler Antal, Lukinich Imre, Holub József, Mályusz Elemér, Pátek Ferenc, Kuzsinszky Bálint, Friedreich Endre, Kmosko Mihály, Herzog József, Föglein Antal, Bartoniek Emma. A Tört. társulat elnöke gróf Klebelsberg Kuno, a Századok szerkesztője Domanovszky Sándor. A „Magyar Nyelvet“, a Magyar tud. akadémia folyóiratát, szerkeszti Melich János.

Bárhová fordulnánk, a tanult osztály körében többnyire ilyen neveket találunk. (Pedig vagy *ötven* esztendeig mily nagy volt a névmagyarosítás!) S ez megdöbbentő bizonyítéka annak, hogy a magyar falusi nép és a városi magyar lakosság nem taníttatja fiait, nem adja iskolába, a művelődés intézői pedig ezt nem látják — mással voltak és vannak elfoglalva.

VII.

Iványi Béla nagy hangon akarná hirdetni, milyen nem jó a szlovenszkói élet. Szembetűnőknek mondja a nem dolgozó gyarakat, üres pályaudvarokat, a kivándorló, éhező tót nép körében a túlon-túl jóllakott cseh beamter-hadat. (19, 20. 1.) Hát, kapkodásában itt is kezével a tűzbe nyúlt. Miket tudnánk mi mondani gyárainkról ma és tizenkét év előtt! Például Turóc-Szent-Mártonban az 1906-ban épített cellulóz-gyárban a hatóság azért, hogy az alapítók becsületes tótok, *tót* nacionalisták voltak, nem engedte meg az üzemet; ürügyül kifundálták, hogy a Turóc-folyóban, mely-

nek partján áll a gyár s vizével összeköttetésben van, kipusztulna a hal. Most pedig 600—800 munkásnak van itt kenyere s a halak vígan úszkálnak a part közelében is. És vasútaink? Az utasoknak szembetűnő a pályaudvaroknál nem az üresség, hanem, ellenkezőleg, az épületek szaporítása, tehát a bővítés; a vonatok feltűnően hosszabbak, mint 1918-ig voltak, és úgy nappal mint éjjel számuk nagyobb. A közlekedés, mint az élet általában, élénkebb lett. Iványi úr beszél éhező tót népről és Amerikába való vándorlásáról. Hát, a gazdasági krízis, mely most olyan általános, nem kerülhette el a mi vidékeinket sem, és mindamellet tessék csak kinézni vonatunk kocsijának ablakából, mennyi az új fedél, új ház, új épület nemcsak a városokban, hanem a falvakban is. Annyi építkezés úgy városainkban mint falvainkban 1918 előtt nem volt 50 esztendő alatt sem, mint most 10—12 év óta. Városainkban a munkás-osztály számára egész új negyedek épültek. Szegény emberek állami és községi segély mellett háztulajdonosokká lesznek s egész életmódjuk örvendetes haladást mutat. A kezdet, természetesen, nehéz szokott lenni, nálunk mégis örvendetesen fejlődik az élet. Azok az új fedelek, új házak, úgy városainkban mint falvainkban, sokat-mondók. Az év elején 1919-ben a *Iót* hírlapok és folyóiratoknak 14.000 előfizetője volt⁶⁴, most körül-belül 250.000. Rázus Márton „Svety“ című regénye 1929 végén egyszerre 4. kötetben volt kiadható; a fiatal Urban Milo regénye („Hmly na úsvite“) 1930-ban 6400 példányban jelent meg. (Urban első regényét, „Zivy bic“, három év alatt, 1927-óta, négyszer adták ki.) *Jégé*: „Adam Sangala“-című műve 1923 óta már hat kiadásban van meg. Az államköltségen alapított és fentartott községi könyvtárakról tudnak magyar polgártársaink, magyar községeink lakosai is. A községi magyar könyvtárak száma köztársaságunkban már 607. Vagy tessék megnézni 1930-iki népszámlálásunk adatait. Jellemző pedig a szaporodás a határszéli városokban, községekben. Komáromunk lakossága már 21.137 (1921-ben 16.551 volt), Losonc 15.500 (1921:12.248). Azaz, köztársaságunkból nemhogy futottak, költözködtek volna Magyarországra, ellenkezőleg, magyarországiak találták az életet nyugodtabbnak minálunk. Ez pedig szintén tanulság! Tanulsága annak, hogy nagyon szükséges már Magyarországon nyugodt életet biztosító állapotot létesíteni. Kárpátaljai orosz testvéreink helyzete 1918 előtt nyomorúságosabb volt a miénknél is: természetes dolog, minden bajuk még nem szűnt meg, de azért most új év táján is hallható volt Beszkid kormányzó nyilatkozata a lakosság gazdasági és kulturális előmeneteléről. Az ő Ungvár városuknak ma 26.246 lakosa van (1921-ben 20.601 volt), Munkácsnak 26.123 (1921-ben 20.865). Hogy Amerikába mégis sok ember megy vidé-

— ⁶⁴1883-ban Janics nyitrai szolgabíró a „Národny Hlásnik“ népies tót havi folyóiratot konfiskáltatta a postán és magánházakban is. Assakürtön (nyitrai járás) a postást elmozdították azért, hogy e folyóiratot az előfizetőknek kiadta.

keinkről, annak nagyon érthető oka van. *Megszokták ugyanis Amerikába futni 1918 előtt.*

De Iványi úr meggondolatlanul emlegeti a cseh beamter-hadat is. Természetes dolog, gyorsan kellett szervezni az új államot, nálunk meg kevés volt az iskolázott, tanult ember. Pusztulásunk 1918 előtt, nem ismételhetem eléggé, mintegy 30—35 esztendeig olyan volt, hogy a tót szülők fiaikat már úgyszólván nem tanították. Az összeomlott osztrák-magyar birodalom észak-keleti részében új államunk azonnal életképes lett, de az cseh testvéreink érdeme — ők képesek voltak az új gépezetben kitölteni minden helyet. Magyar részről, tisztelt Iványi úr, itt a cseh beamtereket emlegetni nem okos dolog. Ennek egyszerű megemlítése a legbővebb magyarozatnál is jobban megvilágítja ajtótok helyzetét a 19. század második felében s a 20-dik elején. Érdekes adatokkal mutatható ki, mennyi tanult ember volt Magyarországon tót szülők fiaiból még a 19. század első felében is (még Zágárbba is Alagovic és Haulik püspökök tőlünk kerültek), a szellemi életben olyan kimagasló egyéniségek, mint Kollár és Safárik, tótok voltak: s 1867 után pedig hogy alakult a helyzet! Nemsokára már féltünk, hogy a felső-magyarországi tanintézetekből tót falu számára sem kerülhet ki sem pap, sem tanító.⁶⁵

Igenis, mai minden bajunknak, minden panaszunknak oka az 1918-előtti állapot! Iványi Béla nem érti, nem akarja megérteni, tulajdonképpen nem akarja *megvallani*, mi volt Magyarországon 1918-ig.

Mi pusztultunk, vesztünk. De ma már felemelt fővel járhatunk. „Az élet megfagyott, megdermedett!” sóhajtott Tompa Mihály 1852-ben. Nálunk tótoknál a dermedés soká tartott — annak már

⁶⁵Grünwald Béla már 1878-ban „Felvidék” című röpiratában örvendezve írta, hogy Felső-Magyarországon a középiskola olyan gép, melybe az egyik végén tót fiúkat szednek, a másik végén pedig már mint magyarokat eresztik ki belőle. S a következő évtizedben meg nem elégedtek már meg a tanintézetek ilyen működésével sem. Mint újra és újra emlegetem, ha a tót tanuló elárulta valamivel, például tót könyv olvasásával, hogy ragaszkodni akarna anyanyelvéhez, irgalmatlanul kizárták az intézetből s a közoktatási miniszter következetesen kiegészítette a kizáró végzést azzal, hogy Magyarország más tanintézetébe az illető fel nem vehető, s ha pedig külföldről hozna diplomát, Magyarországon az érvényes nem lesz. Így jutottunk oda, hogy a tót szülők elfordultak az ilyen iskolától és Felső-Magyarország tanintézeteiben azután mintegy 30—35 esztendeig úgyszólván csak hivatalnokok és izraeliták fiait tanultak.

Előbbi felszólalásomban világosan mondtam, hogy ez az állapot a nyolcvanas években kezdődött, s így (1918-ig) 30—35 esztendeig tartott, Iványi Béla úr komoly szavaim cáfolásául mégis Csernoch Jánost hozta fel. Hiszen, azt mondja, *tót* szülők fia volt Csernoch János esztergomi érsek is! Elfordultak-e tehát a tótok a magyar iskolától?! Persze, megjárta itt is. Én a nyolcvanas évek (1880) második felétől számított 30—35 esztendőről beszéltem, Csernoch érsek pedig már 1874-ben felszentelt pap volt.

csak a nagy, világháború vethetett véget. Ma, hála Istennek, az élet tempója már más. Elénk lett. És a mi fő, van iskolánk! E nyáron június 4-én Trianon emlékére én reggel vasúti állomásunkra mentem, örvideni, mily tömegeit hozzák a vonatok városunk tanintézetibe a vidéki ifjúságnak. (Ezt városainkban különben is érdeemes látni!)

A fejleményeket mi már általában nyugodtan várhatjuk. A magyar ifjúságot az Ady Endre szelleme lelkesíti, Ady nevét írta zászlájára; új irányt, új ideológiát impozáns kórus hirdet az országban; a volt Felső-Magyarországról már becsületesen megírták magyarul, hogy *ez a nagy szláv terület szélét képezi és „e földdarab soha önálló magyar kultúrterületet nem alkotott.”*⁶⁶ Még nem jó állapot Magyarország viszonya a szomszéd államokkal a határok mentén — gazdaságilag káros, művelődésileg barbár; de magyar részről a múlt nyáron Carol király visszatéréséről írt cikkben már kiváltképen volt hangsúlyozva, hogy a magyar-román viszony „alapját nem gyűlölködés, nem rancune, hanem megértés kell hogy képezze,“ mert a két államot „száz szál és a kis-antant kapcsolja össze.”⁶⁷ Dicsérvén az ily magyar nyilatkozat politikai bölcseségét, mi is, iekinteitel szomszédágunkra, államunk határára, azt mondjuk a cseh-szlovák és magyar viszonyról, hogy alapját nem gyűlölködés, nem rancune, hanem megértés kell hogy képezze. Államunk részéről a jó szomszédi viszony megalapításának nem lesz akadály. Bistosítékul vehető úgy köztársasági elnökünk személyisége, mint külügyminiszterünk körültekintő, fáradhatlan működése. Magyar nemzetiségű állampolgáraink a határ mentén zavarólag nem fognak hatni — velünk kezdettől fogva békében, megnyugodva élnek. Most ősszel is, mikor elnökünk a határ közelében járt, távolabbi magyar polgártársaink, akik nem láthatták, nem üdvözölhették, mondhatni bizonyos féltékenységet tanúsítottak azon magyar polgártársaikkal szemben, kik láthatták, üdvözölhették Masaryk elnököt.

Nem, határunkon a mi részünkről nem lesz zavar. Mi őszinte várakozással nézünk határunk túlsó vonalára, Budapest felé, hogy oít az életben, a kormányzatban minél több mutatkozzék abból az *újból*, melyet már oly lelkesen hirdetnek.

⁶⁶ Magyar Szemle, 1930, VIII, 342 l.

⁶⁷ Magyar Szemle, 1930, IX, 320.